
Analyzing the Creative City Indices Using Interpretive Structural Modeling (ISM) (Case Study: Kermanshah City)

Moslem Rostami¹, Sareh Rezaie Eshaghvandi^{2*}

¹ Assistant Professor, Department of Geography and Urban Planning, Faculty of Letters and Humanities, Islamic Azad University, Kermanshah Branch, Kermanshah, Iran

² MA of Geography & Urban Planning, Department of Geography, Faculty of Letters and Humanities, Islamic Azad University, Kermanshah, Iran

---

Received Date: 24 March 2021 **Accepted Date:** 10 August 2021

Abstract

The Creative cities are those that are able to offer new solutions to their daily problems. A creative city is a place for creativity to grow and develop in the city, for artistic creativity, scientific and technological innovation, the voice of a growing culture. Urban planners play a significant role in this regard. Therefore, the degree of creativity of cities is considered a critical issue for the development of large cities. Progressively moving toward a creative city is very necessary for spurring development, because the cities are those environments in which social, economic and cultural interactions take place. The purpose of the present research is to analyze the characteristics of the creative city using the Interpretive Structural Modeling (ISM) in Kermanshah. It is an applied research in terms of aim and descriptive-analytical in terms of methodology. In the process of preparing and collecting data, first the effective factors on the creative city of Kermanshah have been identified using the views of 30 city managers, professors and experts in universities and research centers through the Delphi method. To analyze the information of eight factors as strong influential factors on the creative city, the case of Kermanshah, Interpretive Structural Modeling (ISM) has been used and then analyzed by Mic Mac software. The results showed that the criteria of efficient transportation system and carbon-free energy system are the most effective and the criteria of strong social structure and safe houses are among the most effective factors and social dimension is the most significant indicator of creative city in Kermanshah. The results of Mick Mac also show that all factors belong to connective variables except green space factor.

Keywords: Urban Creativity, Creative City, Modeling, Interpretive Structural Modeling, Kermanshah.

---

* Corresponding Author : rezaesareh12@gmail.com

Cite this article: Rostami, M., Rezaie Es haghvandi, S. (2021). Analyzing the Creative City Indices Using Interpretive Structural Modeling (ISM) (Case Study: Kermanshah City). *Journal of Sustainable Urban & Regional Development Studies (JSURDS)*, 2(2), 82-104.

تحلیل شاخص‌های شهر خلاق با استفاده از مدل ساختاری تفسیری (مطالعه‌ی موردی: شهر کرمانشاه)^۱

مسلم رستمی^۱، ساره رضایی اسحق وندی^{۲*}

۱. استادیار گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمانشاه، کرمانشاه، ایران

۲. کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، گروه جغرافیا، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمانشاه، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۱/۰۴ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۵/۱۰

چکیده

شهرهای خلاق شهرهای هستند که قادرند راه‌های جدیدی برای مشکلات روزمره شان ارائه دهند، شهر خلاق مکانی برای رشد خلاقیت‌ها در شهر، جایگاهی برای خلاقیت‌های هنری، نوآوری علمی و فناورانه، صدای فرهنگ رو به رشد است و در بین برنامه‌ریزان شهری بسیار مهم قلمداد می‌گردد از این رو میزان خلاقیت شهرها مسأله‌ای در جهت پیشرفت شهرهای بزرگ محسوب می‌گردد. حرکت به سمت شهر خلاق جهت توسعه‌ی هر چه بیش‌تر امری ضروری می‌باشد؛ زیرا شهرها بستر ساز تعاملات اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و غیره هستند، در همین راستا؛ هدف پژوهش حاضر تحلیل شاخص‌های شهر خلاق با استفاده از مدل ساختاری تفسیری ISM در شهر کرمانشاه است. و از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش‌شناسی به صورت توصیفی - تحلیلی است. در روند تهیه و تولید داده‌ها ابتدا عوامل مؤثر بر شهر خلاق شهر کرمانشاه با استفاده از نظرات ۳۰ نفر از مدیران شهری، استادان و کارشناسان در دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی از طریق روش دلفی شناسایی شده‌است. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات هشت عامل به عنوان عوامل تاثیرگذار قوی بر شهر خلاق، شهر کرمانشاه از مدل‌سازی تفسیری - ساختاری و سپس با نرم افزار میک مک بهره گرفته شده است. نتایج پژوهش نشان داد معیار سیستم حمل و نقل کارآمد و سیستم انرژی کارآمد بدون کربن تأثیرگذارترین و معیارهای ساختار مستحکم اجتماعی و خانه‌های امن جزء تأثیر پذیرترین عوامل به شمار می‌آیند و بعد اجتماعی مهم‌ترین شاخص شهر خلاق در شهر کرمانشاه است. هم‌چنین نتایج حاصل از میک مک نشان می‌دهد اکثر عوامل جزء متغیرهای پیوندی می‌باشند.

کلید واژه‌ها: خلاقیت شهری، شهر خلاق، مدل‌سازی ساختاری تفسیری، شهر کرمانشاه.

^۱ این مقاله مستخرج از پایان‌نامه کارشناسی ارشد تحت عنوان ارزیابی و تحلیل شاخص‌های شکل‌گیری شهر خلاق (مطالعه‌ی موردی: شهر کرمانشاه) به راهنمایی نگارنده اول گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمانشاه است.

* نویسنده مسئول: rezaesareh12@gmail.com

ارجاع به این مقاله: رستمی، مسلم؛ رضایی اسحق وندی، ساره. (۱۴۰۰). تحلیل شاخص‌های شهر خلاق با استفاده از مدل ساختاری تفسیری (نمونه‌ی موردی: شهر کرمانشاه)، نشریه مطالعات توسعه پایدار شهری و منطقه‌ای، (۲)۲، ۸۲-۱۰۴.

مقدمه و بیان مسأله

در قرن بیستم، جمعیت جهان به میزان چشم‌گیری افزایش یافته و تقریباً نیمی از جمعیت جهان در شهرها زندگی می‌کنند. و طبق پیش‌بینی‌های انجام شده توسط سازمان ملل متحد، تقریباً تمامی رشد جمعیت جهان در ۳۰ سال آینده در شهرها رخ خواهد داد (مهکویی و شیرانی، ۱۳۹۹: ۱۳۲) و شهرها مکانی برای ابداع، نوآوری و خلاقیت‌ها بوده‌اند (نیری، ۱۳۹۶: ۱). و به‌عنوان عالی‌ترین تجلی‌گاه زندگی جمعی، همواره در معرض اعمال سلیقه‌های خلاقانه و گاه ناهماهنگ معماران و طراحان شهری بوده‌اند (شاطریان و همکاران، ۱۳۹۸: ۴۹).

مامفورد^۱ معتقد است در شهر روابط اولیه، منجر به بروز نوآوری و خلاقیت در عناصر سازنده شهر می‌شود (کامونیا و فاگیان^۲، ۲۰۱۴: ۸۷)، به دنبال این مباحث و چالش‌های جدید شهری در حوزه‌های اقتصادی اجتماعی، کالبدی و مدیریتی، شهرها زمینه‌های توجه به مسأله‌ی خلاقیت در برنامه‌ریزی شهری را افزایش داده‌اند.

بحث شهر خلاق با تغییر رویکردهای سنتی، بسته و سلطه‌طلبانه به شهر و مدیریت شهری، محیط و بستری فراهم می‌کند که در آن مسائل شهری به‌صورت خلاقانه و با تفکر جمعی صاحبان اصلی فضاهای شهری یعنی شهروندان و صاحبان مشاغل، در کنار مدیران و برنامه‌ریزان شهری مورد بررسی قرار می‌گیرد و برای حل معضلات پیش‌روی شهر و بهبود شرایط زندگی در محیط‌های شهری، افراد ذینفع و دارای مسئولیت در کنار هم فعالیت می‌کنند (احمدی، ۱۳۹۹: ۱) و محیط مساعدی برای پرورش خلاقیت ساکنان فراهم می‌کنند (نیری، ۱۳۹۶: ۱).

نظریه‌ی شهر خلاق در جهت پیدا کردن پاسخی به رشد فزاینده شهرنشینی و مشکلات ناشی از آن در دهه‌ی ۱۹۸۰ مطرح و به شکل تخصصی از سال ۲۰۰۰ ایده‌پردازی در مورد آن شروع شد (مجنونی توتخانه، ۱۳۹۹: ۷۷). و به‌عنوان یک ابزار برنامه‌ریزی شهری با پتانسیل کاهش مشکلات اجتماعی و اقتصادی مربوط به شهرها معرفی شده‌است (کاکیوچی^۳، ۲۰۱۵: ۱). فلسفه آن این است که در هر شهری همیشه ظرفیتی بیش از آن‌چه در وهله‌ی اول تصور می‌شود، وجود دارد. خلاقیت در شهر باعث رهایی از بن‌بست‌های مدیریتی، کالبدی و پیاده‌سازی دو اصل مشارکت و کارایی که از شاخص‌های اصلی در حوزه‌ی حکمروایی شهری است می‌شود. هم‌چنین ایده شهر خلاق برای مدیران، برنامه‌ریزان و شهرسازان باعث گسترش افق دید و تحلیل راهکار در مواجهه با مسائل شهر می‌شود و به تنوع علایق و عقاید در پهنه‌ی شهر احترام می‌گذارد (صفوی و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۴۷).

در واقع شهر خلاق را می‌توان رویکردی جایگزین برای احیای شهری و تفکری جایگزین برای نگاه به شهر دانست. اما باید دانست که نقطه‌ی کانونی شهر خلاق؛ فرهنگ، آموزش، جو یا فضای خلاقیت است. خلاقیت در احیاء و توسعه‌ی مجدد شهری بسیار مهم است. به‌عبارتی دیگر شهر خلاق تغییر از تولید کارخانه‌ای به تولید فکری یا خلاق و دوری از رویکرد دولت محوری به حکمروایی یا همکاری مابین دولت، شرکت‌ها و NGO هاست (قربانی و همکاران، ۱۳۹۲: ۸، ابراهیم زاده و نیری، ۱۳۹۷: ۳).

شهرهای خلاق شهرهای هستند که قادرند راه حل‌های جدیدی برای مشکلات روزمره شان ارائه دهند (ربانی خوراسگانی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۶). و بر تولیدات فرهنگی متمرکز شوند (کورچی، ۲۰۱۲: ۷). هم‌چنین به دلیل اهمیت زیبایی‌شناختی و توانایی آن برای پرورش قوه‌ی ادراک و ارتباطات مورد احترام است. جایی که تنوع فرهنگی غنیمت شمرده شده و بیان خلاقیت در تمام اشکال آن مورد تشویق قرار می‌گیرد. فرض ابتدایی شهرخلاق آنست که آدم‌های عادی می‌توانند کارهای فوق‌العاده‌ای انجام دهند، فقط به شرط این‌که فرصت کافی در اختیارشان قرار گیرد. خلاقیت در این‌جا به مفهوم تخیل کاربردی با استفاده از کیفیت‌هایی از جمله هوش، قدرت، اختراع و یادگیری مستمر است (حسینی و همکاران، ۱۳۹۶: ۲۱۵).

¹ Mumford Louis

² Comunia & Faggian

³ Kakiuchi

شهر خلاق فضایی است که در آن فعالیت‌های نو رخ می‌دهد. مسئولان شهری در این شهر خدمات همگانی و زیرساخت‌های اجتماعی و اقتصادی را به نوین‌ترین، کاراترین، بهره‌ورترین و زیباترین روش ارائه می‌کنند و نه تنها فضایی است که در آن خلاقیت رشد می‌کند، بلکه کل سازماندهی و مدیریت آن بطور خلاقانه طرح‌ریزی می‌شود. شهری که بتواند به شکلی خلاقانه استعداد همکاری جمعی را در راستای ارائه خدمات بیشتر به کار بگیرد و موفق‌ترین شهر در این قرن خواهد بود (کیقبادی و همکاران، ۱۳۸۷: ۴۸).

ایده‌ی شهر خلاق یک نظریه مثبت‌گراست و بر این موضوع تأکید دارد که هر نوع رابطه‌ای بین شهروندان با سازمان‌ها و غیره، بایستی کاملاً دو جانبه و مبتنی بر رفع مشکلات شهری و ارتقاء کیفیت زندگی باشد و سعی دارد تا کیفیاتی را که تصویر ذهنی یک شهر را برای شهروندان زیباتر می‌کند تقویت نماید (ملکی و شنبه‌پور، ۱۳۹۸: ۷۸)؛ این نظریه با توجه به نوپا بودن، در مدت زمان کوتاه به یکی از کاربردی‌ترین نظریه‌ها حوزه‌ی مطالعات شهری بدل شده‌است؛ به‌طوری‌که امروزه در سطح جهانی سازمان فرهنگی و تربیتی ملل متحد (یونسکو) با استفاده از شاخص‌های شهر خلاق، سالیانه‌ی شهرهای جهان را مورد سنجش و ارزیابی قرار داده و فهرست شهرهای خلاق را در حوزه‌های مختلف ادبی، هنری، فرهنگی، تاریخی و سایر حوزه‌ها منتشر می‌کند (آفتاب و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۹۲). در همین راستا اهمیت این موضوع، برای بیان شکل‌های مختلفی که شهر خلاق پیدا کرده و پدیده‌ای پیچیده می‌باشد، ارائه‌ی یک دلیل واحد کافی نیست و هم‌چنین حرکت به سمت شهر خلاق جهت توسعه‌ی هر چه بیش‌تر امری ضروری می‌باشد؛ زیرا شهرها بستر ساز تعاملات اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و غیره هستند. مرور ادبیات پژوهش نشان می‌دهد که توافق عمومی در میان محققان، سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان در خصوص نیاز به مطالعه‌ی عوامل تأثیرگذار در تحقق شهر وجود دارد. نتایج مطالعات این عوامل می‌تواند به ارزیابی سیاست‌ها، رتبه‌بندی مکان‌ها، تدوین استراتژی‌های مدیریت و برنامه‌ریزی شهری کمک کند و درک اولویت‌بندی مسائل اجتماع برای برنامه‌ریزان و مدیران شهری به منظور ارتقای سطح زندگی شهروندان را تسهیل سازد یافته‌های این عوامل می‌تواند برای بازشناسی و طراحی سیاست‌های برنامه‌ریزی آینده استفاده شود. هدف مطالعات شهر خلاق این است که مردم قادر به داشتن زندگی مطلوب باشند و راه‌های رسیدن به این زندگی را به ما نشان می‌دهد.

سؤال های پژوهش

۱. عوامل مؤثر بر شهر خلاق در شهر کرمانشاه کدام‌اند؟
۲. با توجه به رویکردی تفسیری ساختاری شهر خلاق چگونه تحلیل می‌شوند؟

هدف پژوهش

هدف از این پژوهش، بررسی و اولویت‌بندی شاخص‌های شهر خلاق در شهر کرمانشاه و استفاده از شاخص‌های شهر خلاق به منظور ایجاد بستری برای تحقق شهر خلاق با تأکید بر مؤلفه‌های سرمایه‌ی انسانی خلاق، کیفیت زندگی، زمینه‌های نوآوری و سرمایه‌ی اجتماعی است.

مبانی نظری

شهر خلاق مفهومی است که چارلز لندری در اواخر دهه‌ی ۱۹۸۰ میلادی آن را مطرح کرد و به جنبشی جهانی مبدل شد (فرزین پاک، ۱۳۸۹: ۱۳۶). سپس، از میانه‌ی دهه‌ی ۱۹۹۰، نخست در بریتانیا و سپس در امریکا این مفهوم به یک پارادایم معمول و یک مدل جدید از گرایش به برنامه‌ریزی سیاست‌های شهری تبدیل شد.

لندری، نظریه پرداز شهری، و فلوریدا، اقتصاددان، نمایندگان اصلی آن چه می‌تواند مفهوم شهر خلاق تعریف شود بوده‌اند (رکوتس^۱، ۲۰۰۹: ۴).

همان طوری که ریچارد فلوریدا در تبیین شاخص‌های شهر خلاق تأکید ویژه‌ای بر جایگاه طبقه‌ی خلاق در افزایش خلاقیت در شهرها دارد. با این حال معتقد است شهرها برای کسب خلاقیت باید به مباحث پایه‌ای مکان مبنا مثل مدارس خوب، خیابان‌های امن، محیط‌ها و اماکن خانوادگی دوستانه که باعث اطمینان خاطر خانواده‌ها شده، وجود امکاناتی از قبیل مسیرهای دوچرخه سواری، پارک‌ها و فضاهای باز متنوع تمرکز کنند. مکان‌هایی که مردم را جذب کرده و انگیزه‌های آن‌ها را برای ارتباطات بیش‌تر تثبیت کند (فلوریدا^۲، ۲۰۰۸: ۲۵).

پیترهال شهرهای خلاق را شهرهایی با زمینه‌های فرهنگی و اجتماعی ترکیبی و مختلط می‌داند که عرصه را برای تعامل بیشتر و تبادل راحت و غیررسمی اطلاعات بین مردمان خلاق فراهم می‌کند که به نوبه‌ی خود، به ایده‌های جدید و تفکر خلاقانه منجر می‌شود (احمدزاده و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۷). برخی دیگر شهرهای خلاق را با ویژگی‌هایی هم‌چون تحمل پذیرش گروه‌های مختلف اجتماعی، قومی و فرهنگی، قدرت حل مسائل مختلف مدنی، ایجاد محیطی برای جذب افراد خلاق و مبتکر، ایجاد فضایی برای پرورش خلاقیت‌ها و به‌کارگیری ایده‌های ساکنان در جهت حل مسائل، رشد اقتصادی و توسعه می‌شناسند (کلانتری و همکاران، ۱۳۹۵: ۵۹۰). که این ویژگی‌ها قادرند راه‌حل‌های جدیدی برای حل مشکلات روزمره‌شان ارائه دهند (عامل هلالی و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۲۵)، و به‌عنوان یک موضوع پراهمیت برای طبقه خلاق محسوب می‌شود (ایراندوست و غلامی زارچی، ۱۳۹۴: ۴۹).

کمیسیون اروپا برای نمایش شهرهای خلاق معیارهایی را عنوان کرده است که عبارتند از امکانات فرهنگی و گردشگری، ایجاد شغل‌های دانش محور، آموزش عالی، جامعه باز، قابل اعتماد و با تحمل بالا، ارتباطات بین‌المللی و محلی، حکمروایی (کمیسیون اروپا^۳، ۲۰۱۷: ۵۲).

پیش‌شرط‌های تحقق یک شهر خلاق

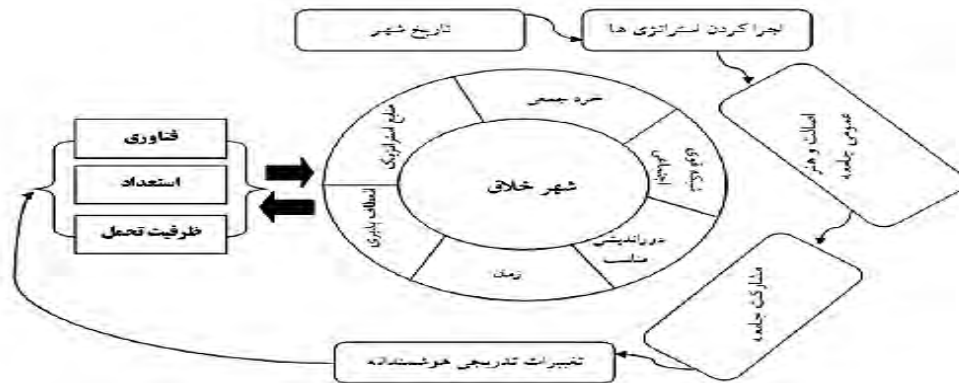
شرط اول این شهرها را می‌توان تحمل پذیرش تنوع دانست؛ به عبارتی آن‌ها محیط‌های بازی به‌شمار می‌روند که توانایی پذیرش گروه‌های مختلف انسانی با فرهنگ‌های مختلف انسانی با فرهنگ‌های مختلف را دارند. شرط دوم فراهم کردن بستر مناسبی برای بروز ایده‌های ساکنان و تبادل این ایده‌ها و در نهایت استفاده از آن‌ها برای حل مشکلات و توسعه‌ی اقتصادی، اجتماعی و شهری است. شرط سوم دسترسی شهر خلاق به استعدادها و منابع انسانی و فکری است. این اصطلاح تحت عنوان طبقه‌ی خلاق از آن یاد می‌شود. شرط چهارم دسترسی این شهرها به فناوری‌های سطح بالا و داشتن اقتصادی خلاق و استخدام افراد در این نوع صنایع است. شرط پنجم این شهرها را می‌توان قدرت و توان ویژه در مواجهه با بحران‌هایی چون فقر، بی‌خانمانی، بافت‌های فرسوده و غیره دانست. شرط ششم وجود حکمروایی مطلوب در این شهرهاست؛ می‌توان سه عنصر، دولت محلی، نهادهای مردمی و بخش خصوصی را در کنار هم و در تعامل باهم دید.

شرط هفتم همان جایگاه ویژه‌ی فرهنگ در ابعاد مختلف شهر و نیز سیاست‌ها و برنامه‌های شهری و استفاده مؤثر از تمام منابع فرهنگی حتی آن‌هایی که ممکن است بی‌اهمیت جلوه داده و مورد غفلت واقع شوند مثل موسیقی محلی، غذا، لباس نمایش‌ها و بازی‌های بومی و غیره (محمودی آذر و داوودپور، ۱۳۹۸: ۱۱۴). فرایندهای برنامه‌ریزی در راستای تحقق شهر خلاق که در شکل ۱ قابل مشاهده است

¹ Reckwitz

² Florida

³ European Commission

شکل ۱- فرایندهای برنامه ریزی در راستای تحقق شهر خلاق (مأخذ: حبیبی و احمدی دهرشید، ۱۳۹۹: ۷۹۳).

عوامل موفقیت در فضای خلاق

برای تبدیل فضاهای شهری با کیفیت و مطلوبیت بالا به فضاهای خلاق شهری، عنصر خلاقیت و ابتکار نقش به سزایی دارد که خود نیازمند زمینه‌ای است که امکان پرورش، توسعه و تبدیل آن‌ها به موضوعاتی مفید را فراهم سازد. در ارتباط با معیارهای فضای خلاق موفق و عوامل موفقیت در فضای خلاق، فلوریدا و مونتگومری نیازهای فضا برای صنایع خلاق/ فرهنگی را تعریف کردند (فلوریدا^۱، ۲۰۰۲؛ مونتگومری^۲، ۲۰۰۳). رویکرد فلوریدا بر مبنای ترجیحات فضایی طبقه‌ی خلاق است و مونتگومری با تعریف رویکردی مدیریتی، مدلی سازمانی و ویژگی عملکردی فضا، منطقه‌ی فرهنگی موفق را توصیف می‌نماید. معیارهای فضای خلاق از دیدگاه این دو نظریه‌پرداز در جدول (۲) ارائه شده است (کورتاریر و سنگیز^۳، ۲۰۰۵: ۶).

جدول ۲ معیارهای فضای خلاق موفق از دیدگاه مونتگومری و فلوریدا

فلوریدا	مونتگومری
فعالیت‌های شبانه	فعالیت‌های روز و شب
محیطی باز برای بروز تفاوت‌ها	تنوع محل‌های فرهنگی
تنوع بیشتر	برنامه‌های هنر عمومی
مرزهای ورودی کم / باز بودن فضا به روی تازه واردین	فضا برای هنرمندان
منظر بی نظیری از موسیقی یا فعالیت‌های فرهنگی خاص	آموزش هنرها و رسانه
ساختمان‌های تاریخی	رویدادهای انیمیشن فرهنگی و فستیوال‌ها
دارا بودن زمان‌های متراکم از حضور مردم	ابتکارانی برای توسعه هنرهای اجتماع محل
تفریحات فعال مشارکتی	برنامه‌های فرهنگی پیش‌رونده
اصالت و منحصربه‌فرد بودن	فراهم آوردن فضای کاری مدیریت شده
تفرج فعال در فضای باز	ایجاد اقتصاد شرکت‌های کوچک هنری و کسب‌وکارهای خلاق
سطوح بالاتری از کیفیت مکانی	بازاریابی ناحیه‌ای و ایجاد مخاطب
فرصت‌های شغلی	حضور مؤسسات و شرکت‌های توسعه‌ی هنری

مأخذ: فلوریدا^۱، ۲۰۰۲؛ مونتگومری^۲، ۲۰۰۳.

¹ Florida

² Montgomery

³ Kurtarir & Cengiz

اصول و معیارهای شهر خلاق

به‌طور کلی شهر خلاق از بهم آمیختگی سه عنصر مکان، انسان و سرمایه‌گذاری حاصل می‌شود. ایده‌ی شهر خلاق بر این باور است که باید بر عنصر مکان، خارج از صنعت و به عنوان محیطی که کیفیت زندگی انسان را بالا می‌برد، تاکید کرد بر این اساس بر شهر خلاق اصولی حاکم است که مهم ترین آن‌ها را می‌توان مطابق نمودار زیر نشان داد (عباسی، ۱۳۹۶: ۵).

شکل ۲- چارچوب شکل‌گیری شهر خلاق (مأخذ: رحیمی و همکاران، ۱۳۹۲).

- ✓ انعطاف پذیری: توانایی داشتن نگاهی متفاوت به محیط و رفتار متناسب با آن.
  - ✓ ابتکار: توانایی به کارگیری راه حل ابتکاری برای مشکل دیرین.
  - ✓ خطرپذیری: توانایی قبول پیامدهای شکست
  - ✓ رهبری: توانایی یک شخص برای هدایت شهر (حسین‌پور و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۸).
- در مجموع می‌توان شهری را ۱۰۰ درصد خلاق نامید که سیاست‌گذاری خود را وقف کمک به احتیاجات در به فعالیت رساندن تمام پتانسیل‌های بالقوه‌ی ایده‌های خلاق به وسیله‌ی تشویق اصول مندرج در جدول (۳) کند.

جدول ۳ اصول شهر خلاق

هرکس بخشی از زنجیره‌ی ارزشمند خلاقیت است. خلاقیت می‌تواند در هر زمان و هر مکان رخ - دهد، چنان که می‌توان نمود آن را در جامعه مشاهده نمود.	پرورش خلاقیت و پاداش برای آن
اکوسیستم خلاق مشتمل بر هنر و فرهنگ، کنسرت‌های موسیقی، رستوران‌ها، هنرمندان و طراحان، نوآوران، کارآفرینان، فضای مناسب، آموزش و پرورش، تراکم، فضاهای عمومی و مکان‌های سوم است.	سرمایه‌گذاری در اکوسیستم خلاق
این امر منجر به شکوفایی خلاقیت، نوآوری و تأثیر مثبت اقتصادی است. وجود افراد با زمینه‌ها و تجربیات مختلف به تنوع عقاید، آراء، افکار، استعدادها و دیدگاه‌ها کمک نموده و این موضوع به غنی- تر شدن جامعه منجر می‌شود.	گسترش تنوع و کثرت
پشتیبانی از اتصال دهنده‌ها و نکات اشتراکی، همکاری برای رقابت جدید و شرکت دادن تمام افراد در بازی از اصول بی‌بدیل شهر خلاق است.	شکوفایی خلاقیت
به معنای تبدیل شرایط نه به شرایط آری، سرمایه‌گذاری در فرصت‌سازی و نه فقط حل مشکل؛ استعداد خلاق، فناوری و انرژی برای جامعه. به چالش کشیدن خرد سنتی است.	ارزش ریسک‌پذیری
افزودن ارزش‌های جدید بر شهر و تمرکز بر آن دسته از دارائی‌ها که در شهر منحصربه‌فرد هستند، به گونه‌ای که باید جامعه‌ای متفاوت به نظر آید.	اصلت بخشی

¹ Florida

² Montgomery

درحالی که ویژگی های ارثی از قبیل آب و هوا، منابع طبیعی و جمعیت مهم هستند. اما دیگر ویژگی های حیاتی مانند مراکز هنری و فرهنگی، فضاهای سبز و باز، مراکز شهری پر جنب و جوش و مراکز آموزش بایست ساخته و تقویت شود.	سرمایه گذاری در ساخت و کیفیت مکان
از آن جمله می توان به عقب ماندگی، عدم تحمل، انزوا، پراکنش فقر، مدارس نامطلوب، انحصارطلبی، زوال اجتماعی و تخریب زیست محیطی اشاره کرد.	از میان برداشتن موانع خلاقیت
به گونه ای که افراد جامعه را جزء جدایی ناپذیر خود ببینند و از هیچ کوششی برای تغییر به سمت آینده ای بهتر دریغ نورزند.	مسئولیت پذیری برای تغییر جامعه
حصول اطمینان از اینکه هر شخص، به خصوص بچه ها، حق خلاقیت دارند. بالاترین کیفیت آموزش و پرورش مادام العمر برای توسعه و حفظ افراد خلاق به عنوان مهم ترین منبع جوامع امری حیاتی است.	تضمین حق خلاقیت

مأخذ: اشتری و مهدنژاد، ۱۳۹۱: ۴۸-۴۹.

شکوفایی شهر خلاق

شهر خلاق به عنوان یک مکان با شکوفایی قوی هنر و فرهنگ، خلاقیت و نوآوری با به کارگیری شاخص های توسعه ای پایدار است (ضرابی و همکاران، ۱۳۹۳: ۳).

در شهرهای خلاق با تأکید بر نخبگان و متخصصان برنامه ریزی شهری، مدیریت شهری، شهرسازان و سایر علوم مربوطه، شهرها تبدیل به مکان جذاب برای مطالعه، محل کار و حفظ نخبگان شهر می گردد و با بهبود کیفیت دانشگاه ها و مراکز علمی، کیفیت کار، کیفیت زندگی، سطح تحمل و شیوهی زندگی می توان در این مسیر حرکت کرد. خلاقیت منبع مهمی برای تغییر، نوآوری، توسعه ای پایدار، پیش بینی و بازساخت موفق است، سرعت تغییرات شهری در حال افزایش است و رقابت شهری روزافزون نیاز به مدیران شهری و تصمیم سازانی دارد، که خلاق و خلاق تر باشند (سرور و همکاران، ۱۳۹۵: ۳۲۴).

برای خلاقیت و نوآوری در شهرها و فرایندهای برنامه ریزی آن باید از اصول زیر پیروی کرد:

- توسعه، سرمایه ی انسانی، دارایی ها، چالش ها، آرمان ها و فرصت ها در هر شهر یا جامعه ای، باید منحصر به فرد باشد.
- اجرایی کردن ایده ها و راهبردها در یک شهر، هنری است که براساس دانش و استعداد های مناطق، حساسیت به پیچیدگی اکوسیستم فرهنگی یک جامعه و زمینه های گسترده تر فعالیت ها انجام می شود.
- توسعه ای شهر باید ریشه در اصالت و هنر عمومی جامعه داشته باشد.
- نوآوری های پایدار در شهر باید با مشارکت جامعه و مالکیت مشترک فرایندها و نتایج همراه باشد.
- پروژه های کوچک که در طول زمان پایدار هستند، بسیار متنوع اند تغییر تدریجی هوشمندانه اعمال شده به نوآوری زیادی منجر می شود.

شاخص های شهر خلاق

برای سنجش میزان خلاقیت در یک شهر از شاخص هایی بهره برد که با استفاده از روش های آماری این شاخص ها را از حالت کیفی به کمی تبدیل نموده و از آن ها جهت ارزیابی کلیه ی وجوه شهر خلاق استفاده شود. در زیر تعدادی از این شاخص ها به طور خلاصه ذکر شده است (حسین پور و همکاران، ۱۳۹۸: ۳۸).

در شکل ۴ به شاخص های اصلی شهر خلاق و ویژگی های آن اشاره شده است.

جدول ۴ شاخص‌های اصلی شهر خلاق

شاخص	ویژگی‌ها
کیفیت محیط زیست	محیط زیست سالم؛ آب و هوای تمیز، دسترسی به فضاهای سبز و نواحی تفریحی و کالا و خدماتی که فاقد آلاینده‌گی و گازهای گلخانه‌ای است.
شرایط اجتماعی و فرهنگی	تنوع فرهنگی و نژادی، خانه‌های امن، بهداشت، برنامه‌های آموزشی.
کاربرد تکنولوژی	استفاده از تکنولوژی مناسب، سیستم‌های انرژی کارآمد و بدون کربن، سیستم حمل‌ونقل کارآمد، زیربناها و ساختمان‌های پایدار.
وجود الگوهای اقتصادی	پویایی فضای محلی برای سرمایه‌گذاری در سطح محلی و با هدف صدور در بازارهای هدف، گویای الگوی اقتصادی مناسب است.
استقرار سیاست عمومی	نقش قوانین در توسعه، اجرا و نگهداری یک شهر خلاق، باید باز و اجرایی باشد. شفافیت و مشارکت دهی برای حمایت از تعادل بین عناصر زندگی یکی از اساسی‌ترین لازمه‌های استقرار سیاست عمومی یکپارچه است.

مأخذ: وانولو^۱، ۲۰۰۸: ۳۷۷.

دیدگاه‌ها و نظریه‌های مختلف در ارتباط با شهر خلاق

شهر خلاق نیز مانند همه‌ی مفاهیم اقتصادی- اجتماعی بر اساس دیدگاه‌های متفاوتی که هر یک بر ایدئولوژی خاصی استوار است، شکل می‌گیرد. دیدگاه‌ها و نظریات مختلفی در این زمینه وجود دارد که به اختصار نگاهی به آن‌ها خواهیم داشت.

دیدگاه سوسیال دموکرات

به صورت کلی پیروان این دیدگاه معتقدند که هر فرد باید یک شهروند خلاق باشد. این دیدگاه بیش‌تر در کشورهای اسکاندیناوی مورد توجه قرار گرفته است. در این دیدگاه شهر باید دارای حکومت شهری بسیار قوی باشد، تا واحدهای صنعتی تحت سیاست کلان حکومت شهری پیش روند. در این شهرها افراد کمتر جابجا می‌شوند و فعالیت‌های اجتماعی بسیار به هم آمیخته است. در تعلیم و تربیت و بهداشت شهروندان سرمایه‌گذاری زیادی می‌شود و سعی در ساخت منطقه‌ای است که از نظر اقتصادی متخصص باشد. در این دیدگاه مهم‌ترین هدف شهر خلاق، تولید ثروت برای افزایش میزان رفاه شهروندان است. مهم‌ترین نمونه این شهرها، کالندبرگ، شهری در ۴۲۰ کیلومتری کپنهاک است، که بیش از ۴۰ صنعت مهم جهان، از جمله بزرگ‌ترین کارخانه تولید انسولین، یکی از بزرگ‌ترین پالایشگاه‌های اروپا و یکی از بزرگ‌ترین مراکز پرورش ماهی دنیا در آن وجود دارد (زنگنه، ۱۳۹۲: ۱۲).

دیدگاه نئوکلاسیک

این دیدگاه نقطه مقابل دیدگاه سوسیال دموکرات است که بر اساس آن همه چیز دارای مبنای اقتصادی می‌باشد. طرفداران این دیدگاه عقیده دارند که همه چیز در جامعه، خرید و فروش می‌شود. آن‌ها انسان را به عنوان موجودی فاقد اخلاق فرض می‌کنند، که تنها یک هدف دارد و آن هم چیزی نیست جز افزایش منافع خویش، در واقع جامعه، محلی است. برای تکاپوی این افراد. به عبارت دیگر جامعه‌ای وجود ندارد؛ جامعه صرفاً بازاری است که افراد در آن خرید و فروش می‌کنند.

¹ Vanolo

از دیدگاه آن‌ها کالاهای عمومی تنها چیزهایی است که قابل تقسیم نباشد و با استفاده‌ی یک نفر از آن‌ها، شانس افراد دیگر زایل نشود. هم‌چنین آن‌ها عقیده دارند در مدل سوسیال دموکرات‌ها، بسیاری از منابع هدر می‌رود (ملکی و همکاران، ۱۳۹۵: ۹۷).

دیدگاه کنزین

این دیدگاه دارای تفکر میانه است و عقیده دارد هر دو دیدگاه یاد شده، دارای نقاط ضعف است و تنها در صورتی که در هم ادغام شوند نتیجه مطلوبی به دست خواهد آمد (رضائیان قراگوزلو و همکاران، ۱۳۹۱: ۸۱-۸۳).

دیدگاه مشارکتی شهر خلاق

یک شهر خلاق، نیازمند آن است که به صورت مداوم بازخوردهای ناشی از مردم محلی و شهروندان را مورد بررسی قرار دهد. برگزاری انتخابات در دوره‌های چهار یا پنج ساله برای انتقال ایده‌ها و نظرات مردم به مدیریت شهری کافی نخواهد بود. در سال‌های اخیر استفاده از رویه‌های مشورتی در بسیاری از شهرهای جهان گسترش یافته است. این مسأله از طریق کمیته‌های مشورتی، مانند نیوجاتل و شوراهای محلی و تدوین برنامه‌های تعاملی برای پروژه‌های مربوط به دولت محلی مورد توجه قرار گرفته‌اند. برخی از گروه‌ها برای دستیابی به اهداف و منافع خویش، اغلب از اعمال فشار بر سایر گروه‌ها و دولت محلی استفاده می‌کنند، اما تدابیر اندیشیده شده توسط آن‌ها، الزامات و محدودیتی را برای دولت محلی در پی نداشته است. برخی از شهرها پا را از شوراهای مشورتی فراتر نهاده و ایجاد یک دموکراسی گسترده شفاف محلی را برای بهره‌گیری از ایده‌ها و نظرات شهروندان در دستور کار خویش قرار داده‌اند (هاشمی و فرمهینی فراهانی، ۱۳۹۴: ۱۰۲-۱۰۳).

نظریه‌ی جین جیکوبز

جین جیکوبز شهرهای خلاق را شهرهایی می‌داند که در نوآوری و ابتکار صنعتی موفقند. او با انتشار کتاب سیستم‌های بقا در سال ۱۹۹۲ و کتاب ماهیت اقتصادها در سال ۲۰۰۰، دوره تاریک پیش رو در سال ۲۰۰۴، در حال جستجو برای یافتن پایه‌هایی اخلاقی برای تجارت و زندگی اجتماعی است. در این کتاب‌ها او بر اهمیت شهرهای خلاق برای توسعه اقتصادی اجتماعی تأکید می‌ورزد.

جین جیکوبز عقیده دارد که محیط انسان ساخت می‌تواند شانس خلاقیت شهری را افزایش دهد. برای او، کلید محیط‌های شهری خلاق، در گرو تنوع هم در زمینه فضایی و هم اجتماعی و اقتصادی است. محلات باید عملکردهای چندگانه‌ای داشته باشند، به صورتی که خیابان‌های آن‌ها از فعالیت و جنب و جوش در ساعات مختلف روز پر باشد. همچنین محله به ترکیب ساختمان‌های مختلف از نظر قدمت و شرایط نگهداری تشکیل شده باشد. ساختمان‌ها چه قدیمی و چه نوساز از نظر اقتصادی برای کارآفرین دارای ارزش می‌باشد. در نهایت وی بر تراکم‌های بالای مسکونی در یک مقیاس کوچک تأکید می‌ورزد، به طوری که در یک محله‌ی فشرده افراد مختلف (از خانواده‌ها و کارآفرینان گرفته تا دانشجویان و هنرمندان) در یک نقطه کار و زندگی می‌کنند. با چنین تنوعی، تأمین دامنه متنوعی از تسهیلات محلی امری حیاتی است.

جیکوبز معتقد است که در محیط‌های شهری، کارآفرینان باید از طریق دسترسی متنوع به دانش و مهارت‌ها به سود برسند. در عوض این پیوند متقابل به عنوان یک آهن ربا برای افراد خلاق عمل می‌کند. در این بین ترکیب ساختمان‌های قدیمی و نوساز برای خلاقیت از اهمیت بالایی برخوردار است (مافی و همکاران، ۱۳۹۷: ۴۵).

پیشینه‌ی پژوهش

جدول ۱ پیشینه پژوهش

محقق	سال	موضوع	نتایج
گروداچ	۲۰۱۷	سیاست‌های شک‌دهی شهر خلاق	نتایج نشان داد که در طول دو دهه گذشته، سیاست‌های فرهنگی شهری در شهرها بسیار بااهمیت تر شده است و هنر و فرهنگ را در حکم علتی برای مصرف و توسعه دارایی‌ها و صنایع دانش بیان می‌کند؛ همچنین اشاره می‌کند مفهوم شهر خلاق، زبان سیاستی جدید و توجیهی برای پیوستن سیاست فرهنگی به برنامه‌های سیاست‌های شهری است و در سیاست توسعه شهری، این سیاست‌گذاری‌های فرهنگی نقش مهمی دارند.
لوزانا و اگلیتس	۲۰۱۶	از شهر صنعتی به شهر خلاق: چالش‌های سیاست توسعه	نتایج نشان داد که چالش‌ها و مسائلی وجود دارد برای تبدیل شدن شهر صنعتی به شهری که توسعه اقتصادی آن نه تنها به صنعت سنتی بلکه به سایر صنایع نیز متکی است. در این رابطه، اقتصاد خلاق به دنبال تغییر اجتماعی از طبقه کارگر به طبقه خلاق برای بازسازی اقتصاد می‌باشد.
کاکاچی	۲۰۱۶	فرهنگ شهرهای خلاق در ژاپن: واقعیت و چشم انداز	نتایج نشان داد که سیاست شهر خلاق را در شهر کانزاوا که به طور رسمی راهبرد صنایع دستی خلاق را اتخاذ نموده بود، مورد بررسی قرار داد. تجزیه و تحلیل بازار توسط او نشان داد که صنایع دستی سنتی به طور پایداری در رقابت با سایر صنایع شکست می‌خورند. از این میان حجم صنایع واقعی خلاق در ژاپن در حد انتظار نبوده و از رشد مناسبی برخوردار نیست.
ساساجیما	۲۰۱۳	از منطقه با نورپردازی قرمز تا منطقه هنری: پروژه شهر خلاق در محله کوگن کو شهر یوکوهاما	نتایج نشان داد که سیاست‌های شهر خلاق تحت تاثیر ارتباط میان گروه‌های محله‌ای، سیاست‌های ایالتی و سیاست‌های توسعه اقتصادی ملی قرار می‌گیرد و با افزایش سطح کیفیت زندگی در محلات، صنایع هنری و خلاقانه هم امکان رشد و توسعه بیشتری به دست می‌آورند.
هاسپرز	۲۰۱۲	شهرهای خلاق مکان‌های پرورش یافته در اقتصاد دانش	نتایج نشان داد که دانش، خلاقیت و نوآوری نمی‌تواند بدون حضور دولت‌های محلی حاصل شود، همانطوری که شهرهای خلاق چون آستین، اورسند و بارسلونا این حقیقت را نشان می‌دهند و نهایتاً اینکه در صورت فراهم بودن شرایط اساسی دولت‌های محلی می‌توانند شانس ظهور خلاقیت شهری را افزایش دهند.
مشکینی و همکاران	۱۳۹۹	تبیین سطوح خلاقیت شهری در نظام شهری کلان شهرها (مطالعه موردی: کلان شهر کرج)	نتایج نشان داد که مناطق شهر در حال حرکت به سوی خلاقیت و شکوفایی‌اند. البته، با اندکی تفاوت میان مناطق و در بین آن‌ها منطقه ۵ با میزان ۰/۵۶، رتبه ۱ و منطقه ۱۱ با میزان ۰/۱۱ پایین‌ترین رتبه را به خود اختصاص داده‌اند. در دسته‌بندی میزان برخورداری شاخص‌های خلاقیت نیز منطقه ۵ برخوردار، منطقه ۹ نیمه‌برخوردار، و منطقه ۱۱ محروم است.
احمدی	۱۳۹۹	تحلیل جایگاه شاخص‌های کالبدی شهر کرج در شکل‌گیری شهر خلاق	نتایج نشان داد که تراکم‌های شهری با میانگین ۳،۷۸ درصد، میزان فرسودگی بافت‌ها ۳،۷۳ درصد، مقاومت سازه‌ها با میانگین ۳،۶۹ درصد، کیفیت بناها نیز ۳،۲۲ درصد میانگین‌های به دست آمده در زمینه عوامل کالبدی می‌باشند.
حیبی و احمدی	۱۳۹۹	تحلیلی بر برنامه ریزی راهبردی شهر سنندج با	نتایج نشان داد که بعد فرهنگی با بار عاملی ۰/۹۵، بیشترین تأثیرگذاری را داشته و مهم‌ترین بعد در برنامه‌ریزی راهبردی شهر

دهرشید	رویکرد شهر خلاق	<p>خلاق شهر سنندج بوده است. به همین ترتیب، بعد اجتماعی با بار عاملی ۰/۹۲، عامل اقتصادی با بار عاملی ۰/۸۸ و در نهایت عامل مدیریتی و سیاسی با بار عاملی ۰/۸۳ در مرتبه آخر و به عنوان کم اهمیت ترین عامل مشخص شده اند. نتایج به دست آمده از برنامه ریزی راهبردی نشان می دهد، بهترین راهبردها برای برنامه ریزی راهبردی شهر سنندج از منظر شهر خلاق، راهبردهای تدافعی هستند. از جمله راهبردهای مهم این استراتژی می توان به فرهنگ سازی و جلب توجه عمومی به زیبایی و منظر شهر سنندج، سرمایه گذاری بر زیرساخت های مناسب برای ایجاد شهر خلاق و تلاش برای استفاده از شیوه های نوین و تغییر ساختارهای سازمانی سنتی اشاره کرد.</p>
مجنونی توناخانه	<p>۱۳۹۹ شناسایی و تحلیل پیشرانهای کلیدی مؤثر بر شکل گیری شهرهای خلاق میانه اندام با استفاده از آینده پژوهی در شهر بناب</p>	<p>نتایج نشان داد که وضعیت سیستم شهر خلاق در بناب ناپایداری است. همچنین ۱۴ پیشران کلیدی، بیشترین مقدار تأثیرگذاری مستقیم و غیرمستقیم بر خلاقیت شهری بناب داشتند که از این تعداد، شش پیشران مربوط به طبقه خلاق و سه پیشران مربوط به زیرساخت های خلاق بوده است.</p>
مختاری و همکاران	<p>۱۳۹۹ سنجش میزان خلاقیت شهری برمبنای شاخص های ایرانی اسلامی در کلان شهر اصفهان با استفاده از مدل تصمیم گیری چند شاخصه ویکور</p>	<p>نتایج نشان داد که تفاوت معناداری بین مناطق شمالی و جنوبی اصفهان در برخورداری از میزان خلاقیت شهری وجود دارد. همچنین منطقه ۳ با نمره ۰،۹۹۹۸، منطقه یک با نمره ۰،۵۳۷۷، منطقه ۶ با نمره ۰،۲۴۲۹ و منطقه ۵ با نمره ۰،۱۸۳۹، به ترتیب حائز کسب رتبه های برتر در میزان خلاقیت شهری شدند</p>
عبیات	<p>۱۳۹۸ شناخت و تحلیل شاخص های شهر خلاق در راستای توسعه پایدار شهری؛ مطالعه موردی: مناطق هشت گانه شهر اهواز</p>	<p>نتایج نشان داد که شاخص سرزندگی فضای شهری و شاخص مشارکت به ترتیب، بیشترین و کمترین ارزش و اولویت را در میان شاخص های پژوهش دارا هستند. همچنین در بین مناطق هشت گانه شهر اهواز، منطقه ۲ و ۳ به ترتیب، رتبه های اول و دوم را به خود اختصاص داده اند و منطقه ۶ از نظر میزان برخورداری از شاخص های شهر خلاق در وضعیت نامطلوبی قرار گرفته است و به عنوان محروم ترین منطقه در بین مناطق هشت گانه شهر اهواز شناخته شده است.</p>
کریمی	<p>۱۳۹۸ بررسی وضعیت شاخص های شهر خلاق در شهر یاسوج و مقایسه تطبیقی نواحی چهارگانه آن</p>	<p>نتایج نشان داد که میان شاخص های شهر خلاق و میزان توسعه پذیری شهر خلاق رابطه معناداری وجود دارد؟ متغیر مشارکت ما مقدار بتای ۰/۴۸۷، بیشتری تأثیر را بر مبنای تحقق پذیری شهر خلاق دارد و متغیر کارایی و اثربخشی با مقدار بتای ۰/۰۶۱ کمترین تأثیر بر میزان توسعه شهر خلاق یاسوج دارد. نتایج آزمون تی تک نمونه ای نشان می دهد از میان شاخص های مورد بررسی، بدترین وضعیت شاخص سرزندگی فضاهای شهری با میانگین (۳/۲۰) و شاخص تکنولوژی ارتباطی با میانگین (۳/۵۷) بهترین وضعیت را دارد. در جمع بندی نهایی، براساس میانگین کلی شاخص های شهر خلاق، شهر یاسوج بالاتر از میانگین حد متوسط (۳) بوده و دارای وضعیت مطلوبی می باشد.</p>

نجیبی	۱۳۹۸	امکان‌سنجی تحقق شهر خلاق در ایران نمونه موردی: شهر تبریز	نتایج نشان داد که مناطق ۲ و ۵ و ۸ از نظر دارا بودن مؤلفه‌های شهر خلاق پتانسیل بیشتری در تحقق‌پذیری شهر خلاق تبریز را دارا هستند و مناطق ۳ و ۱۰ و ۱ در رتبه‌های بعدی تحقق‌پذیری شهر خلاق قرار دارند.
خدای	۱۳۹۷	بررسی تحقق‌پذیری شهر خلاق با رویکرد فرهنگی در راستای توسعه هدفمند شهری تبریز	نتایج نشان داد که بین شاخص بهسازی اماکن تاریخی و فرهنگی و شاخص تعداد هنرمندان و شاخص آثار هنری به عنوان شاخص‌های فرهنگی رابطه‌ای معنادار با شهر خلاق دارند و ارتقای این شاخص‌ها موجب ارتقای میزان خلاقیت در شهر می‌شوند.
میرزایی	۱۳۹۷	نقش سرمایه اجتماعی در شکل‌گیری شهرهای خلاق مطالعه موردی شهر ری منطقه ۲۰	نتایج نشان داد که بین سرمایه اجتماعی و شهر خلاق ارتباط معنی داری برقرار است. نتایج به دست آمده از مدل تاپسیس نواحی در سه سطح برخوردار، نیمه برخوردار (متوسط)، فرو برخوردار (محروم) مورد سنجش قرار گرفت. نواحی ۵ و ۲ با ضریب بیش از ۰/۷۰۰ در سطح اول یعنی سطح برخوردار را به خود اختصاص دادند. نواحی چهار و یک با ضرایب بین ۰/۳۰۰ تا ۰/۷۰۰ در سطح دوم یعنی سطح نیمه برخوردار (متوسط) را به خود اختصاص داده‌اند. نواحی سه، شش و هفت نیز با ضرایب کمتر از ۰/۳۰۰ در سطح سوم یعنی سطح فرو برخوردار (ضعیف) را به خود اختصاص داده‌اند.

مأخذ: نگارندگان، ۱۴۰۰

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف‌گذاری کاربردی و از نظر روش‌شناسی به صورت توصیفی-تحلیلی است. در روند تهیه و تولید داده‌ها ابتدا عوامل مؤثر بر شهر خلاق، شهر کرمانشاه با استفاده از نظرات ۳۰ نفر از مدیران شهری، استادان و کارشناسان در دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی از طریق روش دلفی شناسایی شده است. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات ۵ شاخص اصلی و ۱۶ زیر شاخص عامل به عنوان عوامل تأثیرگذار قوی بر شهر خلاق، شهر کرمانشاه از مدل-سازی تفسیری-ساختاری ISM و سپس با نرم افزار میک مک بهره گرفته شده است.

روایی محتوایی

با استفاده از روش تحلیل محتوایی عوامل مؤثر بر شهر خلاق شهر کرمانشاه، شناسایی و مدل‌سازی ساختاری تفسیری برای تفسیر روابط بین ابعاد و شاخص‌های آن به کار رفته است. این مدل یک روش استقرار مطلوب برای شناسایی و تحلیل روابط بین ابعاد و شاخص‌هاست. روایی محتوایی پرسشنامه در این پژوهش به حد و میزانی اشاره دارد که یک ابزار منعکس‌کننده‌ی محتوای مشخص مورد نظر باشد. براساس روش لاوشه برای ایجاد روایی محتوایی در پرسشنامه پس از مرور ادبیات و حوزه‌ی مورد مطالعه، دامنه محتوا و آیتم‌های ساخت پرسشنامه تدوین می‌شود. از اعضای پانل محتوا خواسته می‌شود به میزان مناسب بودن هر آیتم با انتخاب یکی از سه گزینه «ضروری»، «مفید» اما نه ضروری یا «غیرلازم» پاسخ دهند. بر این اساس با توجه به رابطه‌ی (۱) نسبت روایی محتوایی محاسبه شده با توجه به سطح مورد نیاز برای معناداری آماری ($P < 0/50$) حداقل $CVR = 0/75$ برای هر مرحله جهت پذیرش آن مرحله به دست می‌آید. برای پایایی پرسشنامه ISM از روش آزمون مجدد استفاده شده است. برای سنجش پرسشنامه مزبور دو مرتبه به ۳ تن از خبرگان و متخصصین که امکان دسترسی دوباره با آنها امکان‌پذیر بود ارسال شد و در نهایت مجموع همبستگی پاسخ‌های اعلام شده برای هر دو مرحله از طرف خبرگان ۰/۸۹۶ و این بیانگر پایایی قابل قبول پرسشنامه است.

شاخص های پژوهش

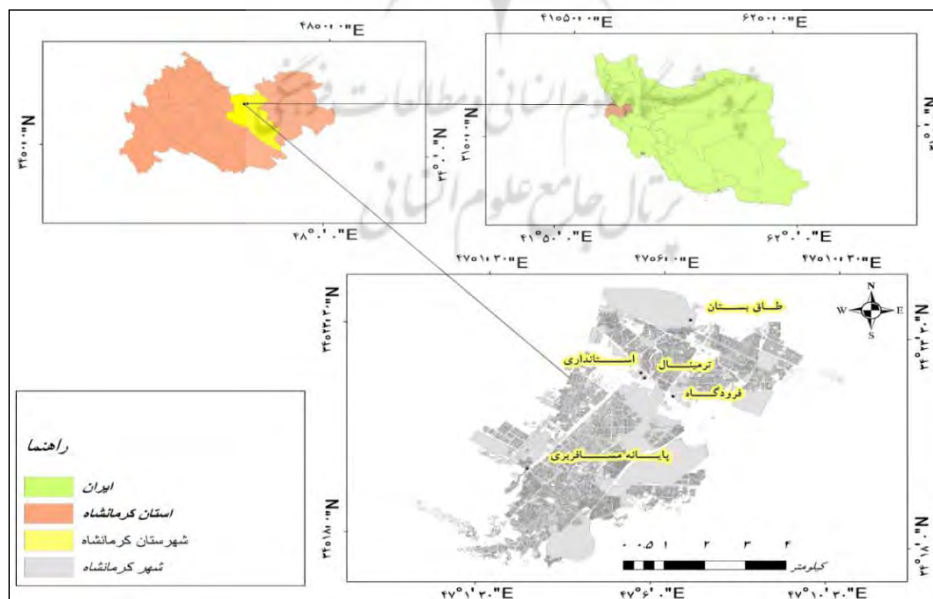
در این پژوهش بر اساس مبانی نظری پژوهش تعداد ۵ معیار و ۱۶ زیر معیار شناسایی شدند که به صورت پرسشنامه‌ی دلفی تهیه شده و بر مبنای مقیاس ۷ گزینه‌ای لیکرت در اختیار متخصصان (اعضای پانل) قرار داده شد.

شکل ۳ شاخص ها و زیر شاخص های دست یابی به شهر خلاق

معرفی محدوده‌ی مورد مطالعه

محدوده‌ی مورد مطالعه، شهر کرمانشاه است. شهر کرمانشاه در مرکز استان کرمانشاه و غرب ایران است. این شهر با مختصات جغرافیایی ۴۵ درجه و ۲۰ دقیقه و ۳۹ ثانیه طول شرقی و ۳۳ درجه و ۳۷ دقیقه و ۸ ثانیه عرض شمالی قرار گرفته است. جمعیت این شهر در سال ۱۳۹۰ برابر ۸۵۱۴۰۵ نفر و در سال ۱۳۹۵ برابر ۹۴۶،۶۵۱ نفر بوده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵). در شکل ۴ قلمرو پژوهش و محدوده‌ی مورد مطالعه آمده است.

شکل ۴ - نقشه موقعیت شهر کرمانشاه در کشور و استان (مأخذ: حیدری فر و همکاران، ۱۳۹۹: ۶۱).

تجزیه و تحلیل داده ها

در این پژوهش، ۱۶ عامل با استفاده از روش دلفی (نظرات مدیران شهری) که به منظور کلیدی بودن در حال حاضر، انتخاب شده‌اند. بدین صورت که از مدیران شهری پژوهش پرسیده شد که به نظر شما، این عامل در حال حاضر جزو عامل اصلی شهر خلاق در شهر کرمانشاه است یا خیر. در خصوص انتخاب عامل بدست آمده از ادبیات پژوهش، از نظرات مدیران شهری استفاده شده است. یعنی اگر در خصوص یک عامل اکثریت افراد بر اصلی بودن آن اتفاق نظر داشته‌اند به منظور تحلیل انتخاب شده است و در خصوص عاملی که اکثریت آراء بر عدم انتخاب آن می‌باشد، آن عامل کنار گذاشته شده است.

با توجه به اینکه تعداد مدیران شهری پژوهش کم بوده و روش ISM در دسته روش‌های کیفی قرار می‌گیرد، استفاده از شاخص‌های مرکزی همچون میانگین برای انتخاب عامل اصلی شاخص مناسبی نمی‌باشد، به همین منظور از نظرات استفاده شده است. سپس با قرار دادن ۱۶ عامل اصلی در سطرها و ستون‌های یک ماتریس، از مدیران شهری خواسته شد تا در خصوص اثرگذاری عوامل به‌طور زوجی اظهارنظر نمایند. در خصوص پر نمودن خانه‌های صفر و یکی ماتریس خودتعاملی نیز از نظرات مدیران شهری استفاده شده است.

پس از شناسایی ابعاد و شاخص‌های شهرخلاق، شهر کرمانشاه این عوامل در ماتریس خودتعاملی ساختاری (SSIM) وارد شده است. به این منظور نخست پرسشنامه‌ای طراحی شد که کلیت آن مانند جدول زیر است.

در این جدول ۸ فاکتور انتخاب شده است. در سطر و ستون اول جدول از پاسخ دهندگان خواسته شد که نوع ارتباطات دو به دویی عوامل را مشخص کنند. مدل‌سازی ساختاری - تفسیری پیشنهاد می‌کند که از نظرات خبرگان براساس تکنیک‌های مختلف مدیریتی از جمله توفان فکری، گروه اسمی و غیره در توسعه روابط محتوایی میان متغیرها استفاده شود؛ بنابراین ماتریس خودتعاملی با استفاده از چهار حالت روابط مفهومی تشکیل شد و توسط ۳۰ نفر از متخصصان این موضوع و اساتید برنامه‌ریزی شهری تکمیل شده است.

اطلاعات حاصل براساس روش مدل‌سازی ساختاری - تفسیری جمع‌بندی و ماتریس خود تعاملی ساختاری نهایی تشکیل شده‌است. علائم و حالت‌های مورد استفاده در این رابطه‌ی مفهومی به شرح زیر است. نماد ۷ یا ۱: متغیر ۱ روی متغیر ۲ تأثیر می‌گذارد (رابطه یک‌طرفه). نماد A یا ۱-: متغیر ۱ روی متغیر ۲ تأثیر می‌گذارد (رابطه معکوس). نماد X یا ۲: متغیر ۱ و ۲ به صورت متقابل بر روی یکدیگر اثر می‌گذارد (رابطه دوطرفه). نماد O یا صفر: هیچ‌گونه ارتباطی بین ۱ و ۲ نیست.

جدول ۵: ماتریس خود تعاملی ساختاری شاخص‌های شهر خلاق، شهر کرمانشاه

		j																i	کیفیت محیط زیست
C16	C15	C14	C13	C12	C11	C10	C9	C8	C7	C6	C5	C4	C3	C2	C1				
A	A	O	O	O	A	A	A	O	X	O	O	O	X	X	-		C1	محیط زیست سالم	
A	A	X	V	O	O	A	A	O	X	O	O	O	X	-			C2	آب و هوای تمیز	
O	A	O	A	O	A	O	O	O	V	V	O	O	-				C3	دسترسی به فضای سبز و...	
X	V	X	X	O	O	O	V	V	A	X	V	-					C4	ساختار مستحکم اجتماعی	
X	O	A	A	O	O	O	O	A	O	O	-						C5	تنوع فرهنگی و تزیینی	
A	A	O	A	A	O	O	A	O	O	-							C6	خانه‌های امن	
O	O	O	A	O	O	A	A	A	-								C7	پایداری	
V	V	V	X	V	O	A	A	-									C8	برنامه‌های آموزشی	
O	V	V	X	O	V	V	-										C9	استفاده از تکنولوژی متناسب	
O	O	O	V	O	X	-											C10	سیستم انرژی کارآمد و بدون کربن	
O	A	V	X	V	-												C11	سیستم حمل و نقل کارآمد	
O	A	O	A	-													C12	زیرساختها و ساختمان های پایدار	
X	X	X	-														C13	اقتصاد پویا و خلاق	
A	A	-															C14	جذب استعدادهای خلاق	
X	-																C15	نقش قوانین در توسعه، اجرا و نگهداری شهر خلاق	
-																	C16	شفافیت و مشارکت دمی برای حمایت از تعادل بین عناصر زندگی	

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

ماتریس دسترسی اولیه

ماتریس دسترسی اولیه از تبدیل ماتریس خودتعاملی ساختاری به یک ماتریس دو ارزشی (صفر-یک) حاصل شده است. برای استخراج ماتریس دسترسی باید در هر سطر عدد یک جایگزین علامت‌های V و X و عدد صفر را جایگزین علامت‌های A و O در ماتریس دسترسی اولیه شود. حاصل تبدیل تمام سطرها نتیجه‌ی حاصله ماتریس دسترسی اولیه است (جدول ۳). سپس روابط ثانویه بین بعد/ شاخص‌ها کنترل شده است. رابطه‌ی ثانویه به گونه‌ای است که اگر بُعد J منجر به بُعد I شود و بعد K را منجر شود، بُعد J منجر به بُعد K خواهد شد. با تبدیل نمادهای روابط ماتریس $SSIM$ به اعداد صفر و یک برحسب قواعد زیر می‌توان به ماتریس دست یافت.

- ۱- اگر خانه (j,i) در ماتریس $SSIM$ نماد V گرفته است، خانه‌ی مربوطه در ماتریس دسترسی عدد ۱ و خانه‌ی قرینه‌ی آن یعنی خانه (i,j) عدد ۱- می‌گیرد.
- ۲- اگر خانه (j,i) در ماتریس $SSIM$ نماد A گرفته است، خانه‌ی مربوطه در ماتریس دسترسی عدد ۱- و خانه‌ی قرینه‌ی آن یعنی خانه (i,j) عدد یک می‌گیرد.
- ۳- اگر خانه (j,i) در ماتریس $SSIM$ نماد X گرفته است، خانه‌ی مربوطه در ماتریس دسترسی عدد ۲ و خانه-ی قرینه آن یعنی خانه (i,j) عدد ۱- می‌گیرد.
- ۴- اگر خانه (j,i) در ماتریس $SSIM$ نماد O گرفته است، خانه‌ی مربوطه در ماتریس دسترسی عدد صفر و خانه‌ی قرینه‌ی آن یعنی خانه (i,j) عدد صفر می‌گیرد. با توجه به قوانین تکنیک ISM ماتریس دسترسی اولیه به صورت جدول زیر تبدیل شده است.

جدول ۶: ماتریس دسترسی اولیه

C16	C15	C14	C13	C12	C11	C10	C9	C8	C7	C6	C5	C4	C3	C2	C1	
-	-	-	-	-	-	-	-	-	۱	-	-	-	۱	۱	۱	C1
-	-	۱	۱	-	-	-	-	-	۱	-	-	-	۱	۱	۱	C2
-	-	-	-	-	-	-	-	-	۱	-	-	-	۱	۱	۱	C3
۱	۱	۱	۱	-	-	-	۱	۱	-	۱	۱	۱	-	-	-	C4
۱	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۱	-	-	-	-	C5
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۱	-	۱	-	-	-	C6
-	-	-	-	-	-	-	-	-	۱	-	-	۱	-	۱	۱	C7
۱	۱	۱	۱	۱	-	-	-	۱	۱	-	۱	-	-	-	-	C8
۱	۱	۱	۱	-	۱	۱	۱	۱	۱	۱	-	-	-	۱	۱	C9
-	-	-	۱	-	۱	۱	-	-	۱	-	-	-	-	۱	۱	C10
-	-	۱	۱	۱	۱	۱	-	-	-	-	-	-	-	-	۱	C11
-	-	-	-	۱	-	-	-	-	-	۱	-	-	-	-	-	C12
۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	-	-	C13
-	-	۱	۱	-	-	-	-	-	-	-	۱	۱	۱	۱	-	C14
۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	-	-	-	۱	-	-	۱	۱	۱	C15
۱	۱	۱	۱	-	-	-	-	-	-	۱	۱	۱	-	۱	۱	C16

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰.

ماتریس دسترسی نهایی

پس از تشکیل ماتریس دسترسی اولیه شاخص‌های شهر خلاق، شهر کرمانشاه با دخیل کردن انتقال پذیری در روابط متغیرها، ماتریس دسترسی نهایی تشکیل می‌شود تا ماتریس دسترسی اولیه سازگار شود. بدین صورت که اگر (j, i) با هم در ارتباط باشند و نیز (j, k) باهم رابطه داشته باشند؛ آن‌گاه (i, k) با هم در ارتباط هستند. انتقال پذیری روابط مفهومی بین متغیرها در مدل‌سازی ساختاری تفسیری یک فرض مبنایی بوده و بیانگر این است که در صورتی که متغیر A بر متغیر B تأثیر داشته باشد و متغیر B بر متغیر C تأثیر گذارد، A بر C تأثیر می‌گذارد. در این مرحله تمام روابط ثانویه بین متغیرها بررسی می‌شود و ماتریس دسترسی نهایی مطابق جدول زیر به دست آمده است. در این ماتریس قدرت نفوذ و میزان وابستگی هر متغیر نشان داده شده است. قدرت نفوذ هر متغیر عبارت است از

تعداد نهایی متغیرهایی (شامل خودش) که می‌تواند در ایجاد آن‌ها نقش داشته باشد. میزان وابستگی عبارت است از تعداد نهایی متغیرهایی که موجب ایجاد متغیر یادشده می‌شوند.

جدول ۷ ماتریس دسترسی نهایی

میزان نفوذ	C16	C15	C14	C13	C12	C11	C10	C9	C8	C7	C6	C5	C4	C3	C2	C1	
۹	۰	۰	۱	۱	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۱	۰	۱	۱	۱	۱	C1
۱۰	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۰	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	C2
۸	۰	۰	۱	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	C3
۱۶	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	C4
۹	۱	۱	۱	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۱	۰	۱	۱	C5
۹	۱	۱	۱	۱	۰	۰	۰	۱	۱	۰	۱	۱	۱	۰	۰	۰	C6
۱۳	۱	۱	۱	۱	۰	۰	۰	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	C7
۱۰	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۰	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	C8
۱۶	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	C9
۱۶	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	C10
۱۶	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	C11
۲	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۱	۰	۰	۰	C12
۱۶	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	C13
۱۰	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۰	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	C14
۱۶	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	C15
۱۰	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۰	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	C16
	۱۳	۱۳	۱۰	۱۰	۱۱	۱۰	۶	۱۲	۱۳	۱۳	۱۶	۱۳	۱۶	۱۳	۱۴	۱۴	میزان وابستگی

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰.

در جدول بالا قدرت نفوذ میزان تأثیری که هر یک از عوامل بر سایر عوامل دارند. شانزده شاخص شناسایی شده در حوزه‌ی شهر خلاق شهر کرمانشاه آمده است.

نتایج بیانگر این است که شش عامل ساختار مستحکم اجتماعی، استفاده از تکنولوژی مناسب، سیستم انرژی کارآمد و بدون کربن، سیستم حمل و نقل کارآمد با میزان قدرت نفوذ ۱۶ بیش‌ترین تأثیر، آب و هوای تمیز، برنامه‌های آموزشی، جذب استعدادهای خلاق، شفافیت و مشارکت دهی برای حمایت از تعادل بین عناصر زندگی به ترتیب مجموع با میزان قدرت نفوذ ۱۵، بهداشت با میزان قدرت نفوذ ۱۳ و محیط‌زیست سالم، تنوع فرهنگی و نژادی، خانه‌های امن با میزان قدرت نفوذ ۹ و دسترسی به فضاهای سبز و نواحی تفریحی و کالا و خدماتی که فاقد آلاینده‌ی و گازهای گلخانه‌ای با قدرت نفوذ ۸ و زیربناها و ساختمان‌های پایدار با قدرت نفوذ ۳ کم‌ترین تأثیر را دارند. در سطح ابعاد نتایج نشان می‌دهد که شش عامل با قدرت نفوذ ۱۶ جزء ابعاد اصلی شهر خلاق، شهر کرمانشاه است.

سطح بندی عوامل مؤثر بر شاخص‌های شهر خلاق، شهر کرمانشاه

ماتریس دسترسی نهایی باید به سطوح مختلف دسته بندی شود. برای تعیین سطح متغیرها در مدل نهایی به ازای هر کدام از آن‌ها سه مجموعه خروجی، ورودی و مشترک تشکیل می‌شود.

در نخستین جدول شاخص یا متغیرهای که اشتراک مجموعه‌ی خروجی و ورودی آن یکی است، در فرآیند سلسله مراتب به عنوان مجموعه مشترک محسوب می‌شوند، به طوری که این متغیرها در ایجاد هیچ متغیر دیگری مؤثر نیستند. آن متغیرها پس از شناسایی بالاترین سطح از فهرست سایر متغیرها کنار گذاشته می‌شود. این تکرارها تا مشخص شدن سطح همه‌ی متغیرها ادامه می‌یابد.

در این پژوهش سطوح شانزده‌گانه متغیرها که نتیجه نهایی آن‌ها در جدول بالا جمع‌بندی شده است. شاخص‌های مؤثر بر شهر خلاق، شهر کرمانشاه که مجموعه خروجی و مشترک آن‌ها کاملاً یکسان باشند، در بالاترین سطح از سلسله مراتب مدل ساختاری تفسیری قرار می‌گیرد.

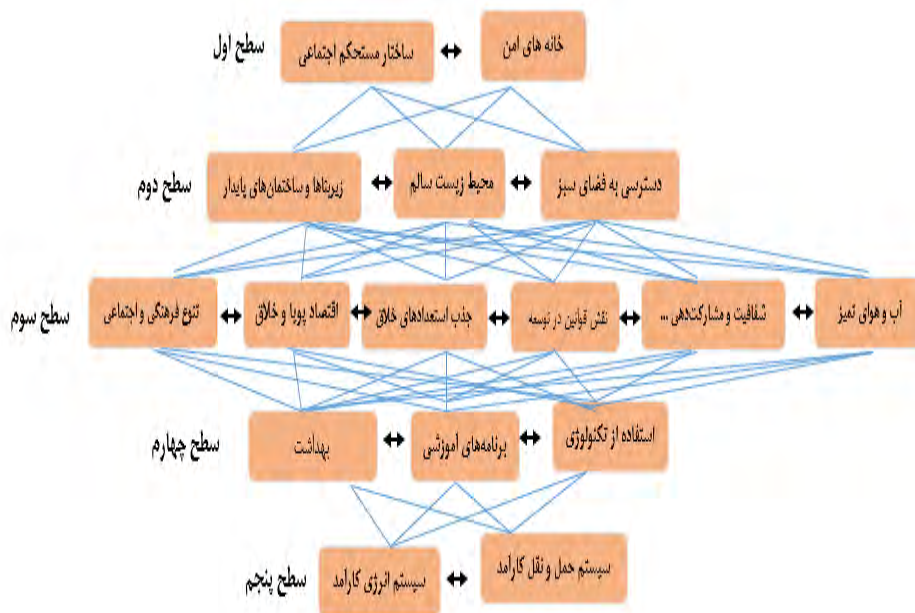
جدول ۸. سطح بندی عوامل مؤثر بر شهر خلاق، شهر کرمانشاه

سطح	مشترک	مجموع ورودی	مجموع خروجی	ز	آ
حیثیت محیط زیست	۲	C2,C3,C4,C7,C8,C13,C14,C15,C16	C2,C3,C4,C5,C7,C8,C9,C10,C11,C13,C14,C15,C16	C2,C3,C4,C6,C7,C8,C13,C14	محیط زیست سالم
	۳	C1,C3,C4,C5,C7,C8,C9,C11,C12,C13,C14,C15,C16	C1,C3,C4,C5,C7,C8,C9,C10,C11,C13,C14,C15,C16	C1,C3,C4,C5,C6,C7,C8,C9,C11,C12,C13,C14,C15,C16	آب و هوای تمیز
	۲	C1,C2,C4,C7,C13,C14	C1,C2,C4,C7,C8,C9,C10,C11,C13,C14,C15,C16	C1,C2,C4,C5,C6,C7,C13,C14	دسترسی به فضای سبز و ...
اجتماعی - فرهنگی	۱	C1,C2,C3,C5,C6,C7,C8,C9,C10,C11,C12,C13,C14,C15,C16	C1,C2,C3,C5,C6,C7,C8,C9,C10,C11,C12,C13,C14,C15,C16	C1,C2,C3,C5,C6,C7,C8,C9,C10,C11,C12,C13,C14,C15,C16	ساختار مستحکم اجتماعی
	۳	C2,C4,C6,C13,C14,C15,C16	C2,C4,C6,C7,C8,C9,C10,C11,C13,C14,C15,C16	C1,C2,C4,C6,C13,C14,C15,C16	تنوع فرهنگی و نژادی
	۱	C4,C5,C8,C9,C13,C14,C15,C16	C1,C2,C3,C4,C5,C7,C8,C9,C10,C11,C12,C13,C14,C15,C16	C4,C5,C8,C9,C13,C14,C15,C16	خانه های امن
	۴	C1,C2,C3,C4,C8,C9,C13,C14,C15,C16	C1,C2,C3,C4,C8,C9,C10,C11,C13,C14,C15,C16	C1,C2,C3,C4,C5,C6,C8,C9,C13,C14,C15,C16	بهداشت
	۴	C1,C2,C4,C6,C7,C9,C11,C12,C13,C14,C15,C16	C1,C2,C4,C6,C7,C9,C10,C11,C12,C13,C14,C15,C16	C1,C2,C3,C4,C5,C6,C7,C9,C11,C12,C13,C14,C15,C16	برنامه های آموزشی
	۴	C2,C4,C6,C7,C8,C10,C11,C13,C14,C15,C16	C2,C4,C6,C7,C8,C10,C11,C13,C14,C15,C16	C1,C2,C3,C4,C5,C6,C7,C8,C10,C11,C12,C13,C14,C15,C16	استفاده از تکنولوژی مناسب
کاربرد تکنولوژی	۵	C4,C9,C11,C13,C15	C4,C9,C11,C13,C15	C1,C2,C3,C4,C5,C6,C7,C8,C9,C11,C12,C13,C14,C15,C16	سیستم انرژی کارآمد و بدون کربن
	۵	C1,C2,C3,C4,C5,C6,C7,C8,C9,C11,C12,C13,C14,C15,C16	C1,C2,C3,C4,C5,C6,C7,C8,C9,C10,C12,C13,C14,C15,C16	C1,C2,C3,C4,C5,C6,C7,C8,C9,C11,C12,C13,C14,C15,C16	سیستم حمل و نقل کارآمد
	۲	C4,C6	C2,C4,C8,C9,C10,C13,C14,C15,C16	C4,C6	زیربناها و ساختمان های پایدار
	۳	C1,C2,C3,C4,C5,C6,C7,C8,C9,C10,C11,C14,C15,C16	C1,C2,C3,C4,C5,C6,C7,C8,C9,C10,C11,C14,C15,C16	C1,C2,C3,C4,C5,C6,C7,C8,C9,C10,C11,C12,C13,C14,C15,C16	اقتصاد پویا و خلاق
اقتصادی	۳	C1,C2,C3,C4,C5,C6,C7,C8,C9,C10,C11,C13,C15,C16	C1,C2,C3,C4,C5,C6,C7,C8,C9,C10,C11,C13,C15,C16	C1,C2,C3,C4,C5,C6,C7,C8,C9,C10,C11,C12,C13,C14,C15,C16	جذب استعدادهای خلاق
	۳	C2,C4,C5,C6,C7,C8,C9,C10,C11,C13,C14,C15,C16	C2,C4,C5,C6,C7,C8,C9,C10,C11,C13,C14,C15,C16	C1,C2,C3,C4,C5,C6,C7,C8,C9,C10,C11,C12,C13,C14,C15,C16	نقش قوانین در توسعه اجرا و نگهداری شهر خلاق
	۳	C2,C4,C5,C6,C7,C8,C9,C10,C11,C13,C14,C15	C2,C4,C5,C6,C7,C8,C9,C10,C11,C13,C14,C15	C1,C2,C3,C4,C5,C6,C7,C8,C9,C11,C12,C13,C14,C15	تفاهت و مشارکت دهی برای حمایت از تعامل بین عناصر زندگی

ماخذ: یافته های پژوهش، ۱۴۰۰

بر اساس جدول بالا عوامل مؤثر بر شاخص های شهر خلاق، شهر کرمانشاه به سه سطح طبقه بندی شده است. در گراف ISM روابط متقابل و تأثیرگذاری بین معیارها و ارتباط معیارهای سطوح مختلف نمایان است که موجب درک بهتر فضای تصمیم گیری می شود. در این بخش عامل سیستم حمل و نقل کارآمد و سیستم انرژی کارآمد بدون کربن در پایین ترین سطح قرار گرفته اند که مانند سنگ زیربنایی مدل عمل می کنند، در نتیجه ارتقاء سطح شاخص های شهر خلاق، شهر کرمانشاه باید از این متغیرها آغاز شود و به سایر متغیرها تعمیم یابد. دسترسی به فضای سبز و محیط زیست سالم و زیر بناها و ساختمان های پایدار که ارتباطات این دو به صورت دوسویه با یکدیگر دارند در سطح دوم، آب و هوای تمیز، جذب استعدادهای خلاق، شفافیت و مشارکت دهی برای حمایت از تعادل بین عناصر زندگی، نقش قوانین در توسعه، اقتصاد پویا و خلاق و تنوع فرهنگی و اجتماعی سطح سوم، برنامه های آموزشی، استفاده از تکنولوژی مناسب و بهداشت سطح چهارم به صورت زیربنایی عمل می کند. ساختار مستحکم اجتماعی و خانه های امن در سطح اول قرار می گیرد.

با توجه به شکل زیر، مدل پژوهش شامل ۵ سطح است که سطح پنج یعنی سیستم حمل و نقل کارآمد و سیستم انرژی کارآمد بدون کربن تأثیرگذارترین سطح است؛ و دو معیار ساختار مستحکم اجتماعی و خانه های امن که در سطح ۱ هستند، تأثیرپذیرترین عوامل به شمار می آیند.

شکل ۵- طراحی مدل ISM از عوامل مؤثر بر شهر خلاق، شهر کرمانشاه

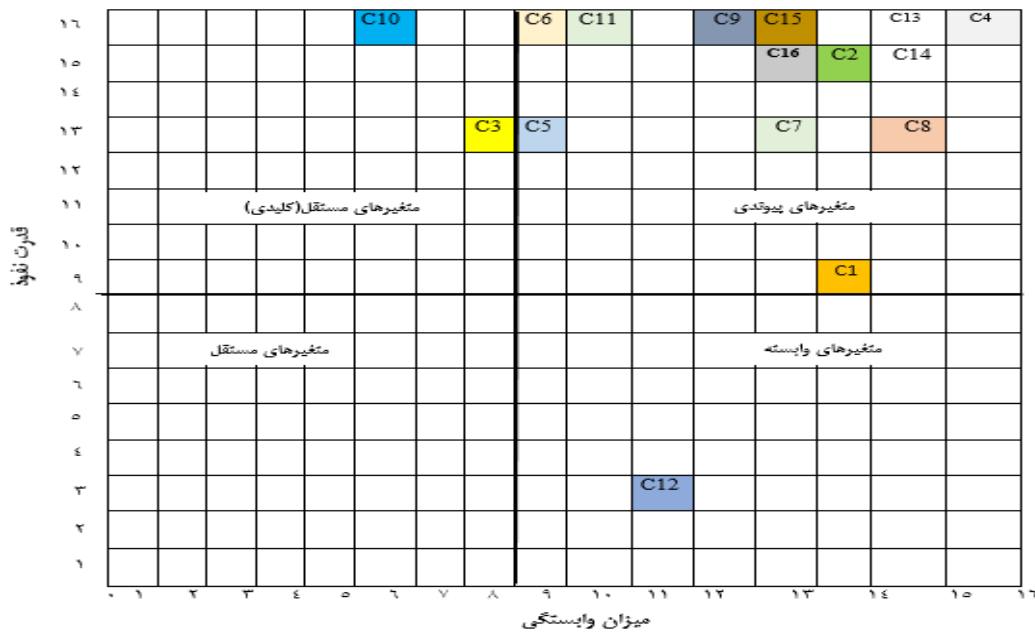
تحلیل MICMAC

در این مرحله با استفاده از روش میک مک نوع متغیرها با توجه به اثرگذاری و اثرپذیری بر سایر متغیرها مشخص شده است، و پس از تعیین قدرت نفوذ یا اثرگذاری و قدرت وابستگی عوامل می‌توان تمامی عوامل مؤثر بر شهر خلاق، شهر کرمانشاه را در یکی از خوشه‌های چهارگانه روش ماتریس اثر متغیرها طبقه بندی کرد. نخستین گروه شامل متغیرهای مستقل (خودمختار) می‌شود که قدرت نفوذ و وابستگی ضعیفی دارند. این متغیرها تا حدودی از سایر متغیرها مجزا است و ارتباطات کمی دارند. گروه دوم متغیرهای وابسته که از قدرت نفوذ ضعیف، ولی وابستگی بالایی برخوردار است. گروه سوم متغیرهای پیوندی که قدرت نفوذ و وابستگی بالایی دارد. در واقع هر گونه عملی بر این شاخص متغیرها سبب تغییر سایر شاخص‌ها می‌شود. گروه چهارم متغیرهای مستقل (کلیدی) را در برمی گیرد. این متغیرها دارای قدرت نفوذ بالا و وابستگی پایینی است.

جدول ۹ درجه قدرت هدایت و وابستگی متغیرها

متغیرها	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8	C9	C10	C11	C12	C13	C14	C15	C16
قدرت نفوذ	۹	۱۵	۸	۱۶	۹	۹	۱۳	۱۵	۱۶	۱۶	۱۶	۳	۱۶	۱۵	۱۶	۱۵
میزان وابستگی	۱۴	۱۴	۱۳	۱۶	۱۳	۱۶	۱۳	۱۳	۱۲	۶	۱۰	۱۱	۱۵	۱۵	۱۳	۱۳

مأخذ: یافته های پژوهش، ۱۴۰۰.

شکل ۶- نمودار سطح بندی عوامل مؤثر بر شهر خلاق، شهر کرمانشاه با استفاده از روش MICMAC (مآخذ یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰).

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

هر خلاقیتی دارای چهار بعد محصول، فرد، فرایند و مکان است. اهمیت مکان یا محیطی که خلاقیت در آن روی می‌دهد، طیف وسیعی از مطالعات را به همراه داشته که به نوعی می‌توان سرمنشأ مفهوم شهر خلاق را توجه نظریه پردازان و محققان این حوزه به بعد محیطی و مکانی خلاقیت دانست. از طرفی، چون در شهرها از لحاظ تاریخی، خلاقیت همواره نیروی حیاتی و محرک شهرها بوده‌است، خلاقیت در ارتباط با شهرها بحث می‌شود.

نظریه‌پردازان این حوزه با طرح این سؤالات که چه مکان‌هایی برای پرورش، حفظ و جذب خلاقیت شهروندان و طبقه‌ی خلاق مناسب است، به این نتیجه می‌رسند که مکان‌های با نرخ بالای سرمایه‌ی انسانی و طبقه‌ی خلاق، مداراگری، تنوع و گشودگی، تکنولوژی، امکانات و دارایی‌های محلی، دارای ظرفیت بیشتری برای پرورش، حفظ و جذب خلاقیت هستند. آن‌ها از این مکان‌ها با عنوان شهرهای خلاق یاد می‌کنند و معتقدند مهم‌ترین نتیجه‌ی این فرایند، به حرکت درآمدن چرخ‌های اقتصادی شهر و منطقه و به تبع آن، رشد و توسعه اقتصادی خواهد بود. آن‌ها از نقش شهرها بزرگ و مزایای ناشی از آن‌ها در این حوزه بحث می‌کنند و به‌طور ویژه معتقدند کلان‌شهرها به دلیل بهره‌مندی از ویژگی‌هایی همچون تمرکز، تنوع و پویایی و تحرک، پتانسیل‌هایی فراوانی برای پرورش، حفظ و جذب خلاقیت و سرمایه‌ی انسانی خلاق دارند. در جمع‌بندی از این مفاهیم، دیدگاه‌ها و نظریات می‌توان به این نتیجه رسید که شهر خلاق شهری است که بیش‌ترین ظرفیت پرورش، حفظ و جذب خلاقیت و افراد و فعالیت‌های خلاق را داشته باشد.

پژوهش حاضر از نظر پژوهش‌های توسعه‌ای قلمداد می‌شود؛ زیرا به‌دنبال طراحی مدل تحلیل ساختاری عوامل مؤثر بر شهر خلاق است. هم‌چنین از نظر هدف انجام، جزو پژوهشات کاربردی قلمداد می‌شود. بدین منظور در ابتدا با بررسی مبانی نظری و تئوری پژوهش مؤلفه‌های اصلی و فرعی مؤثر بر شهر خلاق در شهر کرمانشاه مشخص و در قالب پرسشنامه‌ی دلفی تهیه و تدوین شد. سپس این شاخص‌ها به‌وسیله اعضای پانل دلفی مورد بررسی قرار گرفتند. این اعضا شامل ۳۰ نفر از متخصصان رشته‌ی برنامه‌ریزی شهری در دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی است.

برای تجزیه و تحلیل اطلاعات هشت عامل به عنوان عوامل تاثیرگذار قوی بر شهر خلاق، شهر کرمانشاه از مدل‌سازی تفسیری-ساختاری ISM و سپس با نرم افزار میک مک بهره گرفته شده است. در تحلیل نتیجه به دست آمده از مدل تفسیر ساختاری می‌توان بیان کرد اساسی‌ترین عوامل شهر خلاق مرتبط با سطح پنجم است که مربوط به سیستم حمل و نقل کارآمد و سیستم انرژی کارآمد هستند. این عوامل دارای بالاترین قدرت نفوذ هستند که جزو عوامل کلیدی شهر خلاق در شهر کرمانشاه به حساب می‌آیند که در هرگونه تصمیم‌گیری در ارتباط با شهر خلاق شهر کرمانشاه باید به آن‌ها توجه جدی شود. در مقابل، عوامل سطح ۱ شامل ساختار مستحکم اجتماعی و خانه‌های امن دارای کم‌ترین قدرت نفوذند. در حالت کلی، با توجه به نتایج حاصل از تحلیل میک مک می‌توان بیان کرد اصلی‌ترین عوامل مرتبط با شهر خلاق، شهر کرمانشاه جزو عوامل اجتماعی‌اند. این بیان می‌کند بعد اجتماعی مهم‌ترین عامل در شهر خلاق، شهر کرمانشاه به شمار می‌رود. از طرفی نتایج حاصل از تحلیل میک مک نشان می‌دهد متغیر زیربناها و ساختمان‌های پایدار که جزء متغیرهای وابسته هستند که دارای وابستگی قوی و هدایت ضعیف هستند، اصولاً تأثیرپذیری بالا و تأثیرگذاری کمی روی سیستم دارند و متغیرهای دسترسی به فضای سبز و سیستم انرژی کارآمد و بدون کربن که جز متغیرهای مستقل هستند که دارای وابستگی ضعیف و هدایت قوی هستند، ولی سایر متغیرهای جزء متغیرهای پیوندی هستند، این متغیرها از وابستگی بالا و قدرت هدایت بالا برخوردارند؛ به عبارتی تأثیرگذاری و تأثیرپذیری این معیارها بسیار بالاست و هر تغییر کوچکی بر روی این متغیرها باعث تغییرات اساسی در سیستم می‌شود که باید مورد توجه قرار گیرند. و در خاتمه به ارائه‌ی چند پیشنهاد پرداخته شده است:

- اختصاص بودجه بیشتر به سیستم حمل و نقل کارآمد و سیستم انرژی کارآمد برای تقویت بیشتر زیرساخت‌های شهر خلاق در شهر کرمانشاه.
- ارتقاء فضای سبز و محیط‌زیست سالم و زیر بناها و ساختمان‌های پایدار در سطح شهر کرمانشاه
- مشارکت‌دهی مردم برای حمایت از تعادل بین عناصر زندگی با برگزاری جشن‌ها و مراسم محلی برای بالا بردن تعلق اجتماعی شهروندان.
- ایجاد زمینه و بسترسازی جهت برنامه‌های آموزشی، استفاده از تکنولوژی مناسب و بهداشت
- ایجاد بستر سازی برای تقویت ساختار مستحکم اجتماعی و خانه‌های امن.

منابع و مأخذ

- ابراهیم‌زاده، عیسی؛ نیری، ناصر (۱۳۹۷). سنجش و ارزیابی وضعیت شاخص‌های شهر خلاق مطالعه موردی: مناطق پنجگانه‌ی شهر زاهدان، فصلنامه‌ی جغرافیا و توسعه، شماره‌ی ۲، صص ۲۲-۱.
- احمدزاده، حسن؛ داداش پور مقدم، مجید؛ حضرتی، محمد حسین (۱۳۹۹)، توسعه‌ی گردشگری شهری براساس شاخص‌های خلاقیت شهری (مطالعه‌ی موردی: شهر قزوین)، فصلنامه‌ی پژوهش‌های گردشگری و توسعه‌ی پایدار، سال سوم، شماره‌ی ۲ (پیاپی: ۵۱)، صص ۲۵-۱۵.
- احمدی، علی (۱۳۹۹). تحلیل جایگاه شاخص‌های کالبدی شهر کرج در شکل‌گیری شهر خلاق، پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد، به راهنمایی سید اسحاق جلالیان، دانشگاه محقق اردبیلی، دانشکده‌ی ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه پیام نور استان البرز، مرکز پیام نور کرج.
- اشتری، حسن و مهدنژاد، حافظ (۱۳۹۱)، شهر خلاق، طبقه خلاق، به سفارش اداره‌ی کل مطالعات اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران، انتشارات تیس، چاپ اول، تهران.
- آفتاب، احمد؛ نظم فر، حسین؛ غفاری گیلانده، عطا؛ و موسوی، میر نجف (۱۳۹۶) برنامه‌ریزی و تدوین راه-کارهای تحقق شهرهای خلاق در ایران مطالعه‌ی موردی: شهر ارومیه، فصلنامه‌ی تحقیقات جغرافیایی، شماره‌ی ۳۲، دوره‌ی ۴، صص ۲۰۹-۱۸۸.

- ایراندوست، کیومرث و غلامی، زارچی، مصطفی (۱۳۹۴)، ارتقای فرصت حضور و مشارکت مردم با استفاده از معرفی گونه‌های فضای عمومی شهر خلاق: نمونه موردی شهر یزد، فصلنامه هنرهای زیبا، دوره‌ی بیستم، شماره‌ی ۲، صص ۴۷-۵۸.
- حبیبی، مسعود؛ احمدی دهرشید، عاطفه (۱۳۹۹)، تحلیلی بر برنامه ریزی راهبردی شهر سنندج با رویکرد شهر خلاق، فصلنامه‌ی پژوهش های جغرافیای برنامه ریزی شهری، دوره‌ی ۸، شماره‌ی ۴، صص ۷۸۹-۸۱۲.
- حسین پور، سیدعلی؛ امیرگیلکی، مهشاد؛ حفار، امیرمحمد (۱۳۹۸). تبیین شاخص‌های شهر خلاق در خیابان احمدآباد مشهد با استفاده از مدل AHP، فصلنامه‌ی مطالعات طراحی شهری و پژوهش‌های شهری، سال دوم، شماره- ۱ (پیاپی: ۴)، صص ۳۵-۴۴.
- حسین پور، سیدعلی؛ امیرگیلکی، مهشاد؛ حفار، امیرمحمد، کامل ساقیان، غزاله (۱۳۹۸). تبیین شاخص‌های شهر خلاق در خیابان ابوطالب مشهد با استفاده از مدل AHP، فصلنامه‌ی مطالعات طراحی شهری و پژوهش‌های شهری، سال دوم، شماره‌ی ۳ (پیاپی ۶)، صص ۱۷-۲۴.
- حسینی، سیدعلی، قلی‌پور، یاسر؛ مظفری، اعظم (۱۳۹۶). تحلیل شاخص های شهر خلاق و ارتباط آن با توسعه‌ی پایدار شهری (نمونه موردی: شهر رشت)، فصلنامه‌ی انجمن علمی معماری و شهرسازی ایران، شماره‌ی ۱۳، صص ۲۰۹-۲۲۷.
- حیدری فر، محمدرئوف؛ سلیمانی‌اد، اسماعیل؛ حسینی سیاه‌گلی، مهناز (۱۳۹۹) بررسی نقش مخاطرات طبیعی و مدیریت بحران در آمایش سرزمین مطالعه موردی: استان کرمانشاه، فصلنامه‌ی مطالعات توسعه‌ی پایدار شهری و منطقه‌ای، دوره‌ی ۱ شماره‌ی ۱، شماره‌ی پیاپی ۱، صص ۷۱-۵۳.
- خان سفید، مهدی (۱۳۹۱)، مدیریت شهری و شهر خلاق، فصلنامه‌ی منظر، شماره‌ی ۱۹، صص ۹۲-۹۵.
- خدای، سعیده (۱۳۹۷). بررسی تحقق‌پذیری شهر خلاق با رویکرد فرهنگی در راستای توسعه‌ی هدفمند شهری (نمونه‌ی موردی شهر تبریز)، پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد، به راهنمایی محمود رحیمی، دانشکده‌ی فنی و مهندسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهر قدس.
- ربانی خوراسگانی، علی، رسول ربانی، مهدی ادیبی و احمد (۱۳۹۰)، بررسی نقش تنوع اجتماعی در ایجاد شهرهای خلاق و نوآور؛ مطالعه‌ی موردی شهر قزوین، فصلنامه‌ی جغرافیا و توسعه، سال نهم، شماره‌ی ۲۱.
- رضا مافی، رضا؛ قدمی؛ محسن؛ مظاهری، محمد مهدی؛ فراهانی، فاطمه (۱۳۹۷)، ارائه‌ی الگوی مطلوب شهر خلاق در کلان‌شهر تهران، فصلنامه‌ی مطالعات توسعه‌ی اجتماعی ایران، سال یازدهم، شماره‌ی اول، صص ۳۳-۶۱.
- رضائیان قراگوزلو، علی؛ قادری، اسماعیل؛ میر عباسی، رمضان (۱۳۹۱)، برنامه‌ریزی شهر خلاق، چاپ اول، تهران، انتشارات آذرخش.
- زنگنه، حمید (۱۳۹۲)، اروپا ۱۲ (ویژه‌ی احزاب و جریان‌های اروپایی)، تهران، انتشارات مؤسسه‌ی ابرار معاصر، چاپ دوم.
- شاطریان، محسن؛ حیدری سورشجانی، رسول، ورفی‌نژاد، ژیللا (۱۳۹۸)، مدل‌سازی تأثیرات گردشگری شهری بر کیفیت زندگی و شهر خلاق در شهر کرمانشاه، فصلنامه‌ی آمایش جغرافیایی فضا، دانشگاه گلستان، سال نهم، شماره- ۱ مسلسل ۳۳، صص ۵۱-۶۰.
- صفوی، یحیی؛ ضرابی، اصغر؛ سهیلی‌پور، مهدی (۱۳۹۷)، ارائه‌ی مدلی در تبیین ابعاد اقتصادی، فرهنگی، سیاسی توسعه در تحقق شهر خلاق مطالعه‌ی موردی: شهر اصفهان، فصلنامه‌ی تحقیقات جغرافیایی، سال سی و سوم، شماره‌ی ۲، صص ۱۴۵-۱۵۷.

ضرابی، اصغر؛ موسوی، میرنجف؛ باقری کشکولی، علی (۱۳۹۳)، بررسی میزان تحقق پذیری شهر خلاق (مقایسه تطبیقی بین شاخص های توسعه‌ی پایدار شهری و معیارهای ایجاد شهر خلاق، نمونه‌ی مورد مطالعه: شهرهای استان یزد)، دوفصلنامه‌ی جغرافیا و توسعه فضای شهری، سال اول، شماره‌ی ۲، پیاپی ۱، صص ۱۷-۱.

عامل هلالی، بهرام؛ زرآبادی، زهرا سادات سعیده، دولت‌آبادی، فریبرز (۱۳۹۸)، واکاوای بسترهای ایجاد شهر خلاق در نواحی شهری نیشابور، فصلنامه‌ی پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، سال ۱۰، شماره‌ی پیاپی ۳۸، صص ۱۳۲-۱۲۳.

عبیات، ماجده (۱۳۹۸)، شناخت و تحلیل شاخص‌های شهر خلاق در راستای توسعه‌ی پایدار شهری؛ مطالعه‌ی موردی: مناطق هشت گانه شهر اهواز، پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد، به راهنمایی سعید امانپور، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه شهید چمران اهواز، دانشکده‌ی ادبیات و علوم انسانی.

فرزین پاک، شهرزاد (۱۳۸۹). شهر خلاق، مجله شهرداری‌ها، شماره‌ی ۱۰۰، صص ۹۰-۸۵.

قربانی، رسول؛ سعید حسین‌آبادی؛ علی طورانی (۱۳۹۲)، شهرهای خلاق، رویکردی فرهنگی در توسعه‌ی شهری، فصلنامه‌ی مطالعات جغرافیایی مناطق خشک. سال سوم. شماره‌ی یازدهم. صفحات ۱۸-۱.

کیقبادی، مرضیه؛ فخرایی، مرضیه؛ علوی، سیده سارا و زواری، سیدعبدالحمید (۱۳۸۷). شناخت صنعت فرهنگی، گزارش پایانی گام اول (پروژه‌ی تدوین سند توسعه‌ی صنایع فرهنگی استان قم، چاپ اول، قم: نشر آصف.

کریمی، پروانه (۱۳۹۸)، بررسی وضعیت شاخص های شهر خلاق در شهر یاسوج و مقایسه تطبیقی نواحی چهارگانه‌ی آن، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، به راهنمایی زهره هادیانی دانشگاه سیستان و بلوچستان، دانشکده‌ی جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، اصفهان.

کلانتری، محسن، رجایی، سید عباس، فتوحی مهربانی، باقر (۱۳۹۵)، تحلیلی بر برخورداری کلان شهرهای ایران از شاخص‌های شهر خلاق، فصلنامه‌ی پژوهش‌های جغرافیایی برنامه‌ریزی شهری، دوره‌ی ۴، شماره‌ی ۴.

مجنونی توتاخانه، علی (۱۳۹۹). شناسایی و تحلیل پیشران‌های کلیدی مؤثر بر شکل‌گیری شهرهای خلاق میانه اندام با استفاده از آینده پژوهی (نمونه‌ی موردی: شهر بناب)، فصلنامه‌ی هویت شهر، شماره‌ی چهل و سوم، سال چهاردهم، صص ۷۵-۸۸.

محمودی آذر، شیرزاد؛ داودپور، زهره (۱۳۹۸)، بررسی نقش برندسازی شهری در تحقق مفهوم شهر خلاق؛ (مورد مطالعه: ارومیه)، فصلنامه‌ی مطالعات ساختار و کارکرد شهری، شماره‌ی ۱۸، صص ۱۴۱-۱۰۹.

مختاری، رضا، مؤذنی، احمد؛ جلیلیان، بهنام (۱۳۹۹). سنجش میزان خلاقیت شهری بر مبنای شاخص‌های ایرانی اسلامی در کلان‌شهر اصفهان با استفاده از مدل تصمیم‌گیری چند شاخصه‌ی ویکور، فصلنامه‌ی برنامه‌ریزی فضایی (جغرافیا)، شماره‌ی ۳۶، صص ۴۳ تا ۶۶.

مرکز آمار ایران، (۱۳۹۵)، سرشماری عمومی نفوس و مسکن.

مشکینی، ابولفضل؛ علی‌پور، سمیه، حاجی‌زاده، مریم (۱۳۹۹)، تبیین سطوح خلاقیت شهری در نظام شهری کلان‌شهرها (مطالعه‌ی موردی: کلان‌شهر کرج)، فصلنامه‌ی پژوهش‌های جغرافیایی انسانی، دوره‌ی ۲۵، شماره‌ی ۵، صص ۳۸۵-۴۰۰.

ملکی، سعید؛ زادولی خواجه، شاهرخ؛ مرادی مفرد، سمیرا (۱۳۹۵)، شهر خلاق، رویکردی نوین در برنامه‌ریزی و آمایش شهری، انتشارات جهاد دانشگاهی، چاپ اول، تهران.

ملکی، سعید؛ شنبه‌پور، فرشته (۱۳۹۸)، سنجش میزان برخورداری مناطق شهری اهواز از شاخص‌های شهر خلاق، فصلنامه‌ی مطالعات محیطی هفت حصار، دوره‌ی ۸، شماره‌ی ۲۹، صص ۷۷-۸۸.

مهمکویی، حجت؛ شیرانی، نادر (۱۳۹۹)، تحلیل شاخص‌های شهر خلاق و ارتباط آن با مدیریت توسعه‌ی شهری سالم مطالعه‌ی موردی: کلان‌شهر اصفهان، فصلنامه‌ی پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، سال ۱۱، شماره‌ی پیاپی ۴۱، صص ۱۳۱-۱۴۶.

میرزایی، منیر(۱۳۹۷)، نقش سرمایه اجتماعی در شکل‌گیری شهرهای خلاق مطالعه‌ی موردی: شهر ری منطقه‌ی بیست، رساله‌ی دکتری، به راهنمایی عباس ارغان، گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد سمنان.

نجیبی، سیدمحمد (۱۳۹۸)، امکان‌سنجی تحقق شهر خلاق در ایران نمونه‌ی موردی: شهر تبریز، پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد، به راهنمایی حسین نظم‌فر و عطا غفاری‌گیلانده، دانشکده‌ی ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه محقق اردبیلی.

نیری، ناصر(۱۳۹۶)، تحلیلی بر شهر خلاق و بررسی تطبیقی شاخص‌های آن در مناطق پنجگانه‌ی شهر زاهدان، پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد، به راهنمایی عیسی ابراهیم‌زاده، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه سیستان و بلوچستان، دانشکده‌ی جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی.

هاسپرز، گرت جان (۱۳۹۱). شهرهای خلاق مکان‌های پرورش یافته در اقتصاد دانش، مترجم: سعید حسین‌آبادی، رشد آموزش جغرافیا، دوره‌ی بیست و پنجم، شماره‌ی چهار، صص. ۳۵-۲۶.

Comunian, R., & Faggian, A. (2014). Creative graduates and creative c/ities: exploring the geography of creative education in the UK. *International Journal of Cultural and Creative Indus Tries*, 1 (2), PP. 19-34.

European Commission (2017). *The Cultural and CreativeCities Monitor*, Luxembourg, Publications Office of the European Union.

Florida, Richard, (2002): "The rise of the creative class", *The Washington Monthly*.

Florida, Richard. (2008), *The Rise Of The Creative Class Revisited*. New York, NY: Basic Books.

Grodach, Car. (2017). Urban cultural policy and creative city making. *Cities*, 68, PP.82-91.

Kakiuchi, E. (2015). Culturally creative cities in Japan: Reality and prospects. *City, Culture and Society*, PP. 1-8.

Kurtarir, E., and Cengiz, H., (2005). "What are the Dynamics of Creative Economy in Istanbul?" 41st Iso CaRP International Planning Congress, Bilbao, Spain, PP. 1-10.

Lusena. E. I. & Elitis. E. A. (2016). From industrial city to the creative city: Development policy challenges and Liepaja case. *Procedia Economics and Finance*, 39(5), PP. 122–130.

Montgomery, J., (2003). Cultural Quarters as Mechanisms for Urban Regeneration, Part 1: Conceptualizing cultural quarters, *Planning, Practice & Research*, 18(4), PP.293-306.

Qurchy, m, 2012, *Creative City*, perspective magazine, number 19, P. 7.

Sarvar, R. Akbari, M. Amani, M. Taleshi- Anbohi, M. (2016): Analysis of Urban Neighborhood Performance in terms of Creative City Indicators; Case Study: Bonab City; *Journal of Geography*, 14, No. 48, Spring, PP. 351-322.(In Persian)

Sasajima H., (2013). From Red Light District to Art District: Creative City Projects in Yokohama's Kogane Cho Neighborhood Original Research Article, *Cities*, Vol.

Vanolo, Alberto (2008), the image if the creative city: Some reflection on urban branding in Turin, *Cities*, 25, PP. 370-382.